

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”

МИГОВИЧ Ірина Вікторівна

УДК 341.221.4 : 378 (4-11)

**ПРОЦЕС ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА
ТРАНСФОРМАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
011 Освітні, педагогічні науки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Старобільськ – 2020

Дисертація у формі монографії.

Роботу виконано в ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ), Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
КУРИЛО Віталій Семенович,
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ),
голова Вченої ради.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
СБРУЄВА Аліна Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
завідувач кафедри педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
СТАШЕВСЬКА Інна Олегівна,
Харківська державна академія культури,
проректор з навчальної роботи;

доктор педагогічних наук, професор
БЕЛЬМАЗ Ярослава Миколаївна,
КЗ „Харківська гуманітарно-педагогічна
академія” Харківської обласної ради,
завідувач кафедри іноземної філології.

Захист відбудеться 03 листопада 2020 року о 13.00 годині на виїзному засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ) за адресою: 93401, Луганська обл., м. Сєвєродонецьк, вул. Лисичанська, 1-б, мала конференц-зала № 1 (3 поверх).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1.

Автореферат розіслано 02 жовтня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Мордовцева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Динамізм світу кінця XX – початку XXI століття, необхідність міжнародної економічної, соціальної, політичної та культурної інтеграції як відповідь на глобальні проблеми сучасності (серед останніх – пандемія, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2), що можуть бути вирішені лише за умови спільних зусиль світової спільноти на засадах міжнародного співробітництва, потребує формування в громадян сучасного світу глобального мислення та глобальної відповідальності, які базуються на сформованих глобальній і міжкультурній компетентностях. Відповідно, національні системи вищої освіти країн світу мають упроваджувати такі інституційні форми та процеси в матрицю свого функціонування, які б відкривали їхні кордони за межі локального освітнього середовища й інтегрували ці системи до міжнародного та Європейського просторів вищої освіти та досліджень. Серед таких процесів на першому місці сьогодні стоїть саме *процес інтернаціоналізації*, який, за усталеним твердженням Дж. Найт (J. Knight), становить процес інтеграції міжнародного та міжкультурного вимірів в освітню, дослідницьку, адміністративну функції вищої освіти. Цей процес уже багато років перебуває у фокусі уваги освітніх аналітиків, топменеджерів, адміністраторів сфери вищої освіти світу, адже, перефразовуючи тезу з Комюніке UNESCO від 2009 року, він сприяє якості й усталеності систем вищої освіти країн світу шляхом зміцнення партнерських стосунків та узгодження дій у сфері вищої освіти на міжнародному, національному, регіональному рівнях.

Усвідомлення значущості процесу інтернаціоналізації, який розглядають як один із чинників трансформації національних систем вищої освіти країн світу кінця XX – початку XXI століття, знайшло відображення в численних наукових розвідках українських та зарубіжних дослідників. На особливу увагу заслуговують праці вчених, у яких: *обґрунтовано* теоретико-концептуальні засади процесу інтернаціоналізації вищої освіти, визначено міру його взаємозв'язку з глобалізацією / глокалізацією в освітній сфері, а також з Болонським процесом як провідним чинником реформування європейських систем вищої освіти (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Дж. Ван де Ватер (J. Van de Water), М. Ван Дер Венде (M. Van Der Wende), С. Вербицька, О. Говоровська, Х. Де Віт (H. De Wit), М. Ларіонова, Дж. Местенхаузер (J. A. Mestenhauer), Дж. Найт (J. Knight), О. Нітенко, Т. Пилаєва, А. Сбруєва, І. Сікорська, М. Содерквіст (M. Soderqvist), І. Степаненко, Дж. Стір (J. Stier), Ф. Тейлор (F. Taylor), В. Темненко, Дж. Філден (J. Fielden), Дж. Худз'юк (J. K. Hudzik), Р. Х'юз (R. Hughes), О. Чабала, Чжа Цян (Zha Qiang), В. Яценко та ін.); *розкрито* особливості імплементації процесу інтернаціоналізації залежно від країни, регіону, закладу вищої освіти тощо, а також *здійснено* моделювання методик і процедур оцінювання ефективності імплементації процесу інтернаціоналізації (Дж. Бенеш (J. Beneš), Є. Бенова (E. Benova), Дж. Білен (J. Beelen), Б. Год, М. Дебич, В. Зінченко, О. Ігнатова,

Т. Ключкович, Л. Курій, Л. Лобанова, Л. Отрощенко, А. Ржевська, В. Солощенко, Я. Томашевський (J. Tomaszewski), М. Фабус (M. Fabus), Дж. Х'юсмен (J. Huisman), Ж. Чернякова, А. Чирва, Х. Шейкова (H. Šebková), О. Шипко, Є. Янчик-Стшала (E. Janczyk-Strzała) та ін.); *закцентовано увагу* на можливих векторах реагування національних систем вищої освіти та закладів вищої освіти (*далі за текстом – ЗВО*) на зміни зовнішнього середовища за рахунок планування, організації та здійснення стратегічних змін, реалізації цілей, стратегічних пріоритетів процесу інтернаціоналізації (Дж. Белен (J. Bellen), А. Бернардо (A. Bernardo), О. Виговська, М. Квієк (M. Kwiek), К. Клейсік (C. Klasek), Б. Ліск (B. Leask), Т. Оболенська, А. Омельяничук, С. Райхерт (S. Reichert), Ю. Семенець, І. Совсун, І. Степаненко, Т. Фініков, О. Шаповалова та ін.).

За майже відсутності комплексних компаративних досліджень процесу інтернаціоналізації як чинника трансформації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн доречними для розкриття проблематики вважаємо: публікації компаративного характеру, що висвітлюють різні аспекти розвитку освітньої сфери загалом (О. Адаменко, В. Андреев, В. Андрущенко, В. Байденко, Н. Божко, О. Галус, Д. Даковська (D. Dakowska), М. Добінс (M. Dobbins), С. Лобода, С. Харченко, Л. Шапошникова та ін.) та різних видів освіти: гендерної (В. Кравець, С. Гришак), інклюзивної (Л. Токарук), педагогічної (В. Кравець, Т. Кристопчук, Н. Носко, С. Сапожников та ін.), зокрема у вищій школі окремої країни або групи східноєвропейських країн. Корисними для дослідження проблеми є також праці, що розкривають теоретико-методологічні засади компаративних досліджень в освіті (Л. Березівська, Я. Бельмаз, Є. Бражник, Л. Ваховський, С. Владимірова, Б. Вульфсон, О. Заболотна, Є. Заїр-Бек, Н. Лавриченко, С. Лобода, О. Локшина, О. Матвієнко, А. Сбруєва, І. Сташевська, І. Тагунова, В. Яблонський та ін.). Наголосимо, що докладне висвітлення зазначеної проблеми було б неможливим без звернення до фундаментальних та прикладних досліджень із філософії сучасної вищої освіти (В. Андрущенко, Я. Болюбаш, І. Вакарчук, М. Згуровський, В. Кремень, В. Курило, В. Огнев'юк, С. Савченко); історії педагогіки вищої школи (О. Сухомлинська, А. Мінбаєва); методології наукових педагогічних досліджень (В. Беспалько, С. Гончаренко, І. Зязюн, П. Образцов, О. Рудницька, С. Сисоєва та ін.).

Разом з тим відзначаємо, що питання взаємозв'язку та почасти впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття не знайшли висвітлення в межах окремого дослідження, що, серед іншого, обумовлює актуальність роботи. Зауважимо, що емпіричний аналіз зосереджено на національних системах вищої освіти чотирьох країн Східної Європи – Польської, Чеської, Словацької Республік та України – з урахуванням *чинників*: зовнішніх – масовізація та маркетизація вищої освіти; глобалізація національних ринків праці; загальна європейська освітня реструктуризація

кінця XX століття, яка уможливила формування нормативно-правового підґрунтя інтернаціоналізації європейської вищої освіти; напрацювання міжнародних алгоритмів формування політик та стратегій інтернаціоналізації з метою подальшої їхньої адаптації до національних систем вищої освіти тощо; внутрішніх – спільні для країн східноєвропейського регіону пострадянські тенденції розвитку національних систем вищої освіти; вплив політичних та економічних чинників на трансформаційні процеси в національних системах вищої освіти цих країн; законодавче та нормативно-правове підґрунтя функціонування окремих форм інтернаціоналізації (мобільність, закордонні стажування, надання освітніх послуг іноземним громадянам тощо) в східноєвропейській вищій школі; ресурсне забезпечення процесу інтернаціоналізації у ЗВО країн Східної Європи (нормативне, фінансове, кадрове, інформаційне) тощо.

Актуальність дослідження пов'язана не тільки з динамічною інтеграцією процесу інтернаціоналізації до сфери вищої освіти, але й з необхідністю подолання низки викликаних нею *протиріч*: зокрема, між суспільним запитом щодо модернізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи в контексті інтернаціоналізації та недостатньою розробленістю проблематики в педагогічній науці; європейською інтеграцією та збереженням при цьому розмаїття східноєвропейських освітніх установ; прагненням національних урядів країн Східної Європи збільшити кількість студентів у національних ЗВО та одночасним скороченням державного фінансування вищої освіти; необхідністю для східноєвропейських освітніх установ займатися комерційною діяльністю (*підприємницькі університети*) та підтримувати при цьому статус некомерційних організацій; проголошеною на державному рівні підтримкою процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн і декларативним характером її реалізації на практиці; значним досвідом розвитку теорії інтернаціоналізації вищої освіти в країнах Східної Європи й відсутністю його цілісного наукового аналізу з урахуванням національного та інституційного рівнів реалізації, фрагментарністю теоретичного осмислення у вітчизняних педагогічних дослідженнях (особливо в компаративному аспекті); усвідомленням необхідності використання світового досвіду інтернаціоналізації вищої освіти та невизначеністю напрямів і шляхів його інтеграції до національних систем вищої освіти країн Східної Європи. Окремою групою протиріч, що зумовили доцільність дослідження, називаємо протиріччя між наявністю позитивного міжнародного досвіду щодо інтернаціоналізації національних систем вищої освіти й відносно невеликою кількістю вітчизняних порівняльно-педагогічних досліджень щодо його вивчення й узагальнення.

Отже, актуальність проблеми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду геополітичної трансформації кінця XX – початку XXI століття, її історико-педагогічна, соціальна й практична значущість, виявлені протиріччя, відсутність у педагогічній науці цілісного дослідження теоретичних і практичних засад процесу інтернаціоналізації та

його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття зумовили вибір теми дослідження – **„Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця XX – початку XXI століття”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” в межах комплексної науково-дослідної теми „Вітчизняна і зарубіжна педагогічна спадщина (друга половина XIX – початок XXI століття)” (реєстраційний номер 0106U013193). Тему затверджено Вченою радою ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” 28 серпня 2017 р. (протокол № 1).

Об'єкт дослідження – процес трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття.

Предмет дослідження – теоретичні й практичні засади процесу інтернаціоналізації вищої освіти в контексті впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття.

Мета дослідження – на основі системного науково-порівняльного аналізу обґрунтувати теоретичні й практичні засади процесу інтернаціоналізації та тенденції його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття; окреслити перспективи подальшого розвитку національних систем вищої освіти країн з урахуванням наявного досвіду інтернаціоналізації.

Концепція дослідження. Основні концептуальні положення визначають стратегію й тактику розробки наукової проблеми теорії і методології системного науково-порівняльного аналізу процесу інтернаціоналізації та тенденцій його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття.

Перше концептуальне положення обумовлює загальний вектор дослідження й полягає в тому, що трансформація національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття завдяки застосуванню системного науково-порівняльного аналізу може бути розглянута як процес зміни освітніх парадигм, який передбачає хронологічну періодизацію розвитку освітніх систем з урахуванням сукупності понять, норм, уявлень, наявних у соціумі в окреслений часовий період розвитку країн. Принцип хронологічної періодизації сприяє розкриттю специфічних особливостей теоретичного осмислення й практичної імплементації видів та форм процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону.

Друге концептуальне положення обумовлює прикладний характер мети дослідження й окреслює підґрунтя для комплексного порівняльного аналізу, коректність якого забезпечується визначенням певних одиниць порівняння, їхньою логічністю й науковою виваженістю. Серед найважливіших із них

виділено: 1) законодавче та нормативно-правове забезпечення процесу трансформації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн з урахуванням європейської освітньої реструктуризації періоду кінця XX – початку XXI століття; 2) форми процесу інтернаціоналізації, аналіз динаміки впровадження яких до національних систем вищої освіти східноєвропейських країн уможливує визначення практичних засад впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття на національному та інституційному рівнях (зокрема завдяки застосуванню компетентнісного підходу й таким чином обґрунтуванню взаємозв'язку форм інтернаціоналізації та глобальної, міжкультурної, полікультурної, підприємницької компетентностей); 3) аспектно функціонування та ресурсне забезпечення процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи на національному та інституційному рівнях (нормативне, фінансове, кадрове, інформаційне тощо).

Третє концептуальне положення полягає в тому, що системний науково-порівняльний аналіз теорії і практики інтернаціоналізації вищої освіти східноєвропейських країн уможливує виокремлення низки перспектив подальшого розвитку національних систем вищої освіти цих країн з урахуванням наявного досвіду інтернаціоналізації, а також розглядається як підґрунтя для об'єктивної оцінки українського досвіду інтеграції окремих форм інтернаціоналізації до освітнього, дослідницького та адміністративного компонентів системи вищої освіти. Осмислення загального вектора розвитку теорії інтернаціоналізації вищої освіти та специфічних її проявів залежно від країни / регіону / закладу вищої освіти; визначення обумовлених інтернаціоналізацією освітньої сфери спільних для східноєвропейських країн рис трансформації освітніх систем та особливих, притаманних окремо Польській, Чеській, Словацькій Республікам та Україні, сприяє узагальненню теоретичних засад процесу інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку педагогічного дискурсу вищої школи, а також визначенню практичних засад трансформації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону з урахуванням інтернаціоналізації.

Відповідно до поставленої мети та сформульованих концептуальних положень визначено такі **завдання дослідження**:

1. Визначити теоретико-методологічні засади інтеграції досліджень з питань інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку до педагогічного дискурсу вищої школи країн світу та Східної Європи; здійснити концептуальне уточнення сутності поняття „інтернаціоналізація”.
2. Схарактеризувати нормативно-правове підґрунтя європейської освітньої реструктуризації періоду кінця XX – початку XXI століття як базису для подальшої імплементації процесу інтернаціоналізації до сфери вищої освіти.

3. Обґрунтувати періодизацію становлення й розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону на основі здійсненого хронологічного аналізу європейської освітньої реструктуризації кінця XX – початку XXI століття.
4. З'ясувати особливості трансформації національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття.
5. За результатами комплексного порівняльного аналізу визначити особливості впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття на національному та інституційному рівнях.
6. Виявити тенденції інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи та виокремити перспективи їхнього подальшого розвитку з урахуванням наявного досвіду інтернаціоналізації.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця XX – початку XXI століття (1989 – 2017 роки). Вибір нижньою межею хронологічних рамок дослідження 1989 рік зумовлений тим, що саме в цей період починають відбуватися якісні зміни в системах вищої освіти східноєвропейських країн, викликані зміною вектора розвитку з соціалістичного на демократичний, проголошенням державної незалежності в більшості країн східноєвропейського регіону (до прикладу, Чеська та Словацька Республіки, Україна), демократизацією суспільного устрою та утвердженням європейського курсу розвитку. Верхня хронологічна межа (2017 рік) фіксує стан дослідженості проблеми трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи в контексті процесу інтернаціоналізації, спираючись на прийняті нормативно-правові документи Болонського циклу.

Методологічною основою дослідження є положення теорії наукового пізнання; теорії категорій загального й одиничного як форм діалектичного методу; методологічні принципи науковості, об'єктивності, цілісності та комплексності, соціальної зумовленості; філософські положення щодо єдності теорії і практики, історичного і логічного, загальнолюдського та національного у висвітленні сутності проблеми; методологічні засади системної синергетичної педагогічної компаративістики; фундаментальний імпліцитний зв'язок політики, культури та освіти, необхідність їхнього комплексного аналізу з урахуванням історичного контексту; *загальнонаукові підходи*: історичний – для з'ясування пріоритетних напрямів інтернаціоналізації систем вищої освіти країн Східної Європи на національному рівні в їхньому історичному розвитку; системний – для окреслення взаємозв'язків та взаємозалежностей форм та структурних компонентів процесу інтернаціоналізації вищої освіти як багатовимірного феномену, для розробки комплексної рамки завдань процесу інтернаціоналізації національних систем

вищої освіти, а також структурно-функційної моделі показників процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти відповідно до освітнього, дослідницького та адміністративного компонентів; компаративний – для зіставлення досвіду імплементації форм та структурних компонентів процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України на національному та інституційному рівнях; культурологічний – для з'ясування сутності міжкультурної комунікації та особливостей навчання іноземних громадян як форми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти; компетентнісний – для встановлення взаємозв'язку між глобальною, міжкультурною, полікультурною, підприємницькою компетентностями та окремими формами зовнішньої і внутрішньої інтернаціоналізації; акмеологічний – для визначення особливостей інтеграції процесу внутрішньої інтернаціоналізації як чинника істотного підвищення якості процесу надання освітніх послуг до національних систем вищої освіти; інституційний – для вивчення специфіки інституційного середовища національного ЗВО як платформи впровадження форм процесу інтернаціоналізації.

Теоретичну основу дослідження становлять:

теоретико-методологічні засади історико-педагогічних досліджень та педагогічної компаративістики (Н. Авшенюк, Б. Адамсон (B. Adamson), Л. Березівська, О. Бражник, М. Брей (M. Bray), Л. Ваховський, С. Владимирова, Б. Вульфсон, О. Галус, О. Глузман, С. Гришак, О. Джуринський, О. Заболотна, А. Корбет (A. Corbett), Т. Кристопчук, В. Курило, Н. Лавриченко, О. Локшина, З. Малькова, О. Матвієнко, Л. Пуховська, А. Ржевська, А. Сбруєва, С. Сисоєва, І. Сікорська, І. Шашевська, О. Сухомлинська, Г. Товканець, Р. Флауд (R. Flaud), Е. Фромент (E. Froment), Т. Халік (T. Halik) та ін.);

філософські концепції становлення, функціонування та розвитку національних систем вищої освіти в контексті процесів глобалізації та європеїзації (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах (Ph. Altbach), В. Андрущенко, Я. Болюбаш, В. Журавський, М. Згуровський, В. Кремень, Л. Лігоцький, Л. Семашко, М. Степко, В. Шинкарук, В. Яблонський та ін.);

концептуальні підходи до проблеми модернізації та євроінтеграції національних систем вищої освіти (А. Алексюк, Т. Андрущенко, Н. Булгакова, І. Вакарчук, Г. Васянович, Н. Гуляєва, Д. Даковська (D. Dakowska), Р. Дейл (R. Dale), Б. Косова, В. Луговий, Ш. Порубський, Л. Пуховська, Ю. Рашкевич, С. Робертсон (S. Robertson), А. Сбруєва, Т. Співаківська, І. Степаненко, М. Степко, Ж. Таланова, Т. Фініков, Г. Хоружий та ін.);

наукові положення теорії інтернаціоналізації вищої освіти (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Е. Біркенс (E. Beerkens), М. Бойченко, Ш. Бонд (Sh. Bond), Дж. Ван де Ватер (J. Van de Water), М. Ван Дер Венде (M. Van Der Wende), Г. Васянович, С. Вербицька, О. Виговська, Х. Де Віт (H. De Wit), М. Дебич, О. Джуринський, Е. Егрон-Полак (E. Egron-Polak), В. Зінченко,

Т. Калвермарк (T. Kalvermark), Р. Коелен (R. Coelen), О. Красовська, В. Луговий, Дж. Местенхаузер (J. A. Mestenhauser), Дж. Найт (J. Knight), Р. Патора, А. Сбруєва, І. Сікорська, М. Содерквіст (M. Soderqvist), І. Степаненко, Ф. Тейлор (F. Taylor), Г. Товканець, Дж. Філден (J. Fielden), Дж. Худзік (J. Hudzik), Р. Х'юз (R. Hughes), Ж. Чернякова, Чжа Цян (Zha Qiang), А. Чирва та ін.);

фундаментальні положення теорії діалогу культур (М. Бахтін, Ю. Лотман) та міжкультурної комунікації (Р. Адлер (R. Adler), Є. Верещагін, Т. Грушевицька, О. Гуренко, Дж. Капела (J. Cappella), В. Костомаров, Р. Крейг (R. Craig), Дж. ДеВіто (J. DeVito), Д. Мацумото (D. Matsumoto), Л. Самовар (L. Samovar), К. Серено (K. Sereno), С. Тер-Мінасова, Д. Хаймс (D. Humes), Е. Хол (E. Hall), В. Шрам (W. Schramm) та ін.);

наукові дослідження щодо проблематики надання освітніх послуг іноземним студентам (І. Аль-Шабуль, О. Білик, А. Борисова, Н. Булгакова, Л. Васецька, О. Вихрущ-Олексюк, О. Гейченко, В. Головка, О. Горчакова, В. Гуменюк, О. Євдокимова, І. Зозуля, Г. Іванишин, Л. Карасу, Я. Кміт, О. Козієвська, В. Коломієць, С. Костюк, І. Кушнір, В. Логінова, В. Ніколаєнко, О. Палка, Ю. Пассов, Д. Плисконос, Д. Порох, Л. Рибаченко, І. Семененко, О. Сербенська, Сін Чжефу, В. Тарасенко, О. Тетьянченко, Н. Ткачова, Н. Ушакова, В. Хейлик, О. Шарапова, Т. Шмоніна, І. Штеймільлер та ін.);

фундаментальні положення теорії академічної мобільності (Л. Акерс (L. Ackers), В. Аміт (V. Amit), Т. Андрущенко, А. Ашер (A. Usher), Б. Бернардо (B. Bernardo), Дж. Білен (J. Beelen), У. Бранденбург (U. Brandenburg), А. Гелвей, О. Гонта, Л. Гурч, Т. Дейвіс (T. Davis), П. Кастро (P. Castro), О. Козієвська, О. Лисак, Б. Ліск (B. Leask), А. Мокій, В. Молодиченко, О. Оржель, М. Сафонова, К. Ченг (K. Cheng), С. Шитківа та ін.).

Для досягнення мети дослідження, розв'язання завдань, а також спираючись на окреслені концептуальні положення, використано такий **комплекс методів**, зумовлених специфікою досліджуваної проблеми: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, абстрагування й конкретизація), які дозволили здійснити теоретичний аналіз джерельної бази роботи, виділити основні напрями дослідження проблеми інтернаціоналізації вищої освіти східноєвропейських країн, сприяли осмисленню результатів і формулюванню висновків; *конкретно-наукові*: метод термінологічного аналізу використано з метою визначення та розкриття базових понять дослідження; метод ретроспективного аналізу – для обґрунтування проблеми трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття як хронологічної рамки зламу тоталітарного модусу країн, її генези у світовому педагогічному дискурсі; проблемно-порівняльний – для виявлення особливостей міжнародного виміру національних систем вищої освіти; методи хронологічного та діахронічного аналізу вжито з метою визначення етапів трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи з урахуванням європейської освітньої реструктуризації та, відповідно,

простеження динаміки якісної імплементації окремих форм інтернаціоналізації до систем вищої освіти цих країн; метод контент-аналізу, спрямований на опрацювання нормативно-правової бази країн східноєвропейського регіону у сфері вищої освіти з позиції міжнародної перспективи, а також масиву сайтів національних ЗВО Польської, Чеської, Словацької Республік та України з метою виявлення кількісних та якісних індикаторів імплементації процесу інтернаціоналізації відповідно до освітнього, дослідницького та адміністративного компонентів вищої освіти; монографічний метод, важливість якого зумовлена дослідженням особливостей інтеграції процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти в кожній окремій країні східноєвропейського регіону; SWOT-аналіз, використаний з метою таргетованого узагальнення результатів наукового аналізу впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію інституційного рівня національних систем вищої освіти східноєвропейських країн та стратегічного планування динаміки їхнього подальшого розвитку; емпіричні: метод порівняння для встановлення загальних рис упровадження форм процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти і особливих, притаманних окремим країнам східноєвропейського регіону; методи зведення й обробки результатів.

Джерельна база дослідження. На різних етапах наукового пошуку було використано 1154 джерела, зокрема 631 іноземними мовами. Основою дослідження стали:

офіційні документи, які називаємо концептуальним та нормативним підґрунтям для інтеграції національних систем вищої освіти країн-членів ЄС до Європейських просторів вищої освіти та досліджень (декларації, комюніке, стратегії, меморандуми, розроблені міжнародними та європейськими інституціями та організаціями у сфері вищої освіти й ухвалені на міжнародних конференціях, самітах тощо);

документи Європейської комісії з питань вищої освіти, зокрема висновки та рекомендації міжнародних з'їздів, конференцій, міністерських зустрічей, форумів тощо; результати комплексних аналітичних досліджень UNESCO, Європейської асоціації університетів (EUA), Міжнародної асоціації університетів (IAU) тощо;

законодавчі та нормативно-правові акти Польської, Чеської, Словацької Республік та України, які окреслюють національну політику країн у сфері вищої освіти (конституції країн, закони / положення / кодекси про освіту та вищу освіту, програмні та стратегічні документи щодо розвитку сфери вищої освіти, урядові постанови; міжнародно зорієнтоване законодавство; стратегічні документи щодо імплементації форм інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти);

статистичні дані щодо аспектної реалізації національних політик східноєвропейських країн у сфері вищої освіти, представлені на офіційних інтернет-порталах міжнародних організацій (Європейська комісія, EUA, IUA, OECD, UNESCO); інтернет-порталах EURYDICE, EUROSTAT; сайтах профільних міністерств Польської, Чеської, Словацької Республік та України;

статистичні дані щодо аспектної реалізації інституційних політик інтернаціоналізації національних освітніх установ східноєвропейських країн, представлені на офіційних інтернет-порталах ЗВО досліджуваних країн;

статистичні та інформаційні матеріали державних установ Польської, Чеської, Словацької Республік та України, а також міжнародних неурядових організацій та дослідницьких структур, які здійснюють свою діяльність на території названих країн;

аналітичні матеріали щодо інтернаціоналізації та європеїзації національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України (офіційні національні періодичні доповіді, національні експертні звіти та огляди, матеріали з міжнародної експертизи законодавства у сфері вищої освіти тощо);

матеріали сучасних зарубіжних періодичних видань (журнали *Higher Education Policy* („Стратегія вищої освіти”), *International Higher Education* („Міжнародна вища освіта”), *International Student Experience Journal* („Міжнародний студентський досвід”), *Journal of Studies in International Education* („Журнал наукових праць з [питань] міжнародної освіти”), *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* („Міжнародний журнал з [проблематики] білінгвальної освіти та білінгвізму”), *Journal of Research in International Education* („Журнал з [проблематики] досліджень у сфері міжнародної освіти”), *International Journal for Academic Development* („Міжнародний журнал з [питань] сприяння академічному розвитку”), *New Educational Review* („Нове освітнє рев'ю”), *European Applied Sciences* („Європейські прикладні науки”), *Science and Education: a New Dimension* („Наука та освіта: новий вимір”), періодичні видання Європейської асоціації університетів (EUA), Міжнародної асоціації університетів (IUA) та ін.);

матеріали періодичних наукових видань ЗВО Польської, Чеської, Словацької Республік та України (вісники, збірники наукових праць, наукові записки тощо);

довідкові й енциклопедичні видання: *Encyclopedia of Higher Education* („Енциклопедія вищої освіти”) за редакцією Б. Кларка (R. Clark) та Г. Ніва (G. Neave), *Educational Research, Methodology and Measurement: An International Handbook* („Освітні дослідження, методологія та вимірювання: міжнародний довідник”) за редакцією Дж. Ківза (J. Keeves), *International Higher Education: An Encyclopedia* („Міжнародна вища освіта: енциклопедія”) за редакцією Ф. Альтбаха (Ph. Altbach) та ін.;

монографії, аналітичні матеріали, статті вітчизняних і зарубіжних (переважно європейських) науковців, присвячені історії й особливостям розвитку теорії інтернаціоналізації вищої освіти, генезі проблеми європеїзації вищої освіти в теорії та практиці, зокрема роботи Д. Адамса (D. Adams), Ф. Альтбаха (Ph. Altbach), Я. Бельмаз, О. Бочарової, Л. Вебера (L. Weber), Л. Ведерникової, Г. Вінклера (G. Winckler), Б. Вульфсона, Дж. Кірстен (J. Kirstein), Б. Кларка (B. Clark), А. Корбет (A. Corbett), М. Лавриченко, В. Міттера (W. Mitter), Л. Пуховської, С. Райхерт (S. Reichert), Я. Садлака

(J. Sadlak), У. Тейхлера (W. Teichler), У. Фельт (U. Felt), Р. Флауда (R. Flaud), Е. Фромент (E. Froment), Г. Хауга (G. Haug) та ін.;

у процесі роботи були задіяні ресурси Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, опрацьовані документи й матеріали з фондів національних бібліотек Польської, Чеської та Словацької Республік, бібліотек національних ЗВО країн, а саме: Карлового університету в м. Прага (Чеська Республіка), Сілезького університету в м. Опава (Чеська Республіка), Університету Отрави в м. Отрава (Чеська Республіка), Варшавського університету в м. Варшава (Польська Республіка), Ягеллонського університету в м. Краків (Польська Республіка), Університету Марії Кюрі-Склодовської в м. Люблін (Польська Республіка), Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошицах (Словацька Республіка), Університету Коменіуса в м. Братислава (Словацька Республіка), Університету Костянтина Філософа в м. Нітра (Словацька Республіка).

Наукова новизна й теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягають у тому, що в ньому *вперше* у вітчизняній педагогічній науці здійснено цілісний науковий аналіз процесу інтернаціоналізації вищої освіти та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, а саме:

науково обґрунтовано *теоретичні засади* дослідження процесу інтернаціоналізації в контексті його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, які полягають у: системному аналізі генези проблеми інтернаціоналізації вищої освіти у світовій педагогічній думці та в практиці вищої освіти; обґрунтуванні науково-педагогічного аспекту інтеграції досліджень з питань інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку до педагогічного дискурсу вищої школи країн світу та Східної Європи; обґрунтуванні взаємозв'язку окремих форм інтернаціоналізації та компетентнісного підходу у вищій школі; конкретизації зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку країн східноєвропейського регіону як детермінантних факторів утвердження національних політик інтернаціоналізації освітньої сфери країн;

схарактеризовано *практичні засади* дослідження процесу інтернаціоналізації та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, які полягають в: обґрунтуванні комплексної періодизації етапів становлення і розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону, використовуючи як базу періодизацію процесу в Європі загалом; визначенні основних напрямів інтеграції національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України до Європейських просторів вищої освіти та досліджень, головним з яких назване прийняття нормативно-правових і концептуальних документів з метою адаптації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн до загальноєвропейських стандартів; установленні особливостей надання освітніх

послуг та провадження дослідницької діяльності в національних ЗВО східноєвропейських країн у контексті інтернаціоналізації їхніх систем вищої освіти, які полягають у: орієнтації на компетентності, затребувані на європейському та світовому ринках праці XXI століття; варіативності освітньої пропозиції національних ЗВО з урахуванням наявності освітніх програм іноземними мовами, програм спільних / подвійних ступенів тощо; варіативності форм зовнішньої та внутрішньої інтернаціоналізації; адаптації освітніх програм до актуальних потреб європейського та світового ринків праці тощо; визначенні аспектного розуміння інтернаціоналізації в країнах східноєвропейського регіону, яке ґрунтується на короткотерміновій мобільності студентів національних ЗВО (переважно в межах країн-членів ЄС); мобільності викладачів закладів освіти в рамках короткотермінових досліджень та програм професійного розвитку; підтримці міжнародних науково-дослідних проєктів у рамках стратегічних партнерств із закордонними освітніми установами; активному впровадженні освітніх програм іноземними мовами викладання; виявленні тенденцій та окресленні перспектив подальшого розвитку національних систем вищої освіти східноєвропейських країн у контексті наявного досвіду з урахуванням національного та інституційного рівнів імплементації.

У процесі дослідження *вдосконалено* теоретичні підходи до аналізу впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття в умовах євроінтеграції, а також розуміння сутності процесу інтернаціоналізації вищої освіти, витлумаченого з позиції цілісної, багатofункційної, багаторівневої, гнучкої системи заходів міжнародного характеру, що відрізняється динамічністю розвитку та функціонування; ґрунтується на ідеях комплексності та відкритості; її науково-методологічною основою слугують компетентнісний, результативно зорієнтований, особистісно-діяльнісний підходи, а результатом імплементації є готовність до ефективної професійної та міжособистісної діяльності в глобалізованому мультикультурному світі XXI століття.

Набули подальшого розвитку наукові уявлення про вплив процесу інтернаціоналізації на наявну структуру, трансформаційні процеси та особливості функціонування національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону, представленого в дослідженні Польською, Чеською, Словацькою Республіками та Україною, а також уявлення про сутність понять „інтернаціоналізація”, „міжнародна освіта”, „міжнародне навчання”, „глобальна освіта”, „міжкультурна освіта”, „мультикультурна освіта”.

До наукового обігу введено нові джерела, насамперед польсько-, чесько- та словацькомовні, що мають відношення до досліджуваної проблематики, нові факти, ідеї, підходи щодо питання інтернаціоналізації процесу надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності у вищій школі країн Східної Європи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його результати, висновки та рекомендації можуть стати підґрунтям при розробці теоретико-методологічних засад інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн світу. Результати можуть бути **використані** в подальшому компаративному вивченні особливостей розвитку теорії і практики інтернаціоналізації вищої освіти країн європейської спільноти в умовах розбудови Європейських просторів вищої освіти та досліджень. Основні положення й висновки дослідження можуть бути корисними при розробці спільних європейських проєктів, які дадуть змогу країнам та національним ЗВО брати участь у міжнародних грантових програмах, спрямованих на сприяння процесам розвитку й реформування національних систем вищої освіти (*ERASMUS+ K2, ERASMUS+ K3 Support to Policy Reforms in Higher Education, Jean Monnet* і т.п.). Критично-конструктивне вивчення досвіду інтернаціоналізації вищої освіти східноєвропейських країн може сприяти розробці нормативно-правової і законодавчої бази у сфері вищої освіти з питань забезпечення процесу інтернаціоналізації; концептуальних документів щодо розвитку окремих аспектів інтернаціоналізації у вищій школі; концепцій Національних стратегій інтернаціоналізації країн; навчальних курсів з компаративної педагогіки, теорії та історії педагогіки; спецкурсів з теорії та практики інтернаціоналізації професійної підготовки педагогічних кадрів у ЗВО різного рівня акредитації; методичного забезпечення з окремих тем змістових модулів курсів підвищення кваліфікації педагогів та адміністративних співробітників ЗВО щодо проблематики інтернаціоналізації; а також сприяти здійсненню теоретичних та експериментальних досліджень з теорії та практики інтернаціоналізації у вищій освіті та реалізації практичної діяльності у вищих (професійних) закладах системи освіти, післядипломної освіти та перепідготовки викладачів. Основні положення та матеріали дослідження можуть бути корисними для розробників освітньої політики, представників національних органів державної влади, професорсько-викладацького складу ЗВО різних рівнів акредитації та форм власності, докторантів, магістрантів, студентів, які цікавляться проблематикою інтернаціоналізації вищої освіти.

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дослідженні наукові результати одержано авторкою самостійно. У монографіях особистий внесок здобувачки полягає: [1] – у здійсненні цілісного наукового аналізу процесу інтернаціоналізації вищої освіти та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття; [2] – у написанні розділу „Східноєвропейський досвід інтернаціоналізації національних систем вищої освіти: перспективи для України”. У статтях [1; 7; 17] визначено низку теоретичних, а в розвідках [5; 8 – 11; 22; 24] – низку практичних засад процесу інтернаціоналізації вищої освіти та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття. Ідеї співавторів у дослідженні не використано.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні результати дослідження висвітлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях, семінарах, конгресах, форумах, а також під час участі в тренінгових курсах, навчальних візитах: *Міжнародних* – тренінговий курс *Internationalization Training* у рамках проєкту *Progressive University Management* (Університет Масарика, Брно, Чеська Республіка, 2017), конференція *Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори* (Старобільськ, 2017), конференція *Humanities and Social Sciences in the Era of Globalization* (Будапешт, 2018), IV Міжнародний конгрес із спеціальної педагогіки та психології *Педагог в інклюзивному просторі: траєкторія фахової самоактуалізації* (Переяслав-Хмельницький, 2018), конференція *The Challenges of Academia in the Modern Digital World* (Одеса, 2018), конференція *Humanities and Social Sciences in the Era of Globalization* (Будапешт, 2019), конференція *Science Without Boundaries Development in the 21st century* (Будапешт, 2019), тренінговий курс *Management of Internationalization* у рамках проєкту *German-Ukrainian Academic Cooperation* (Ганновер, Київ, 2019 – 2021), Україно-Британський Форум *Досконалість викладання і навчання у вищій освіті* (Київ, 2019), конференція *Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу* (Київ, 2019), навчальний візит *Inclusive mobility: from good intentions to measurable outcomes* (Брюссель, 2019), семінар *Актуалізація проблематики і завдань проєкту ЄС* у рамках реалізації проєкту Еразмус+ WARN (Київ, 2020), конференція „Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2018: трансформації та інновації в освіті у глобалізаційному світі” (Київ, 2018); конференція „Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2019: трансформації та інновації в освіті у глобалізаційному світі” (Київ, 2019); *Всеукраїнських* – „Соціально-педагогічний простір: виклики сьогодення” (Старобільськ, 2018); „Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку” (Запоріжжя, 2019); „Трансформація національної системи вищої освіти України в умовах зовнішніх викликів” (Старобільськ, 2018); *регіональних* – обласний семінар завідувачів районних (міських) методичних кабінетів „Система моніторингу як засіб підвищення ефективності управління якістю освіти” (Севєродонецьк, 2019); науково-практична конференція „Управління освітою в регіоні: пошуки оптимальних шляхів” (Севєродонецьк, 2019).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 36 одноосібних публікаціях, з них: 1 одноосібна монографія (39,48 умов. друк. аркушів), 1 стаття в колективній монографії, 22 статті в наукових фахових виданнях України та в наукових фахових виданнях України, які індексуються в міжнародних наукометричних базах даних, 3 статті в періодичних наукових виданнях держав, які входять до ЄС, 9 наукових праць апробаційного характеру.

Кандидатська дисертація на тему „Етнолінгвістичні закономірності функціонування концепту ІНТИМНІСТЬ у різносистемних мовах (на матеріалі української, англійської, італійської мов)” за спеціальністю 10.02.15 – загальне

мовознавство захищена в Донецькому національному університеті (м. Донецьк) у 2011 році. У тексті докторської дисертації у формі монографії матеріали кандидатської дисертації не використовуються.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (1154 джерела, з них 631 – іноземною мовою), 43 додатків на 139 сторінках. Робота містить 14 таблиць, 12 рисунків. Загальний обсяг роботи – 628 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; представлено концепцію, методологічну й теоретичну основу, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення роботи, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження.

У **першому розділі** – „Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти” – висвітлено теоретико-методологічні засади реалізації досліджень з питань інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку педагогічного дискурсу вищої школи країн світу та Східної Європи.

Комплексний аналіз теорії інтернаціоналізації як однієї з домінант реструктуризації національних систем вищої освіти країн світу дозволив визначити низку відмінностей у сприйнятті, розумінні та інтерпретації її фундаментальних засад, рушійних сил розвитку, форм прояву, векторів трансформації, індикаторів залученості в процес інтернаціоналізації (*далі за текстом – III*) освітніх установ тощо. Вивчення стану розробки досліджуваної проблеми в науково-педагогічному дискурсі українських та зарубіжних дослідників дозволило здійснити умовне групування наявних студій відповідно до трьох груп (переважна більшість учених має наукові розвідки, які можна віднести до кількох груп одночасно):

1) роботи системного характеру (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Е. Біркенс (E. Beerkens), Ш. Бонд (Sh. Bond), Дж. Ван де Ватер (J. Van de Water), М. Ван Дер Венде (M. Van Der Wende), С. Вербицька, А. Гжесюк, Т. Дараган, Х. Де Віт (H. De Wit), С. Ейрам (S. Arum), Т. Калвермарк (T. Kalvermark), Р. Коелен (R. Coelen), О. Красовська, В. Кремень, С. Курбатов, В. Луговий, Дж. Местенхаузер (J. A. Mestenhauser), Н. Мешко, Дж. Найт (J. Knight), О. Нітенко, Р. Патора, Т. Пилаєва, Ю. Рашкевич, А. Сбруєва, І. Сікорська, М. Содерквіст (M. Soderqvist), Т. Стеніна, І. Степаненко, Дж. Стір (J. Stier), Ф. Тейлор (F. Taylor), Г. Товканець, Дж. Філден (J. Fielden), О. Хоменко, Дж. Худзік (J. K. Hudzik), Р. Х'юз (R. Hughes), О. Чабала, В. Яценко та ін.), спрямовані на встановлення рівня цілісності III як системного об'єкта педагогічних розвідок, міри взаємозв'язку і взаємодії його цілізмістових елементів (форми, чинники, принципи імплементації тощо), підпорядкованість цільових орієнтирів процесу тощо;

2) роботи стратегічного характеру (Дж. Белен (J. Bellen), А. Бернардо (A. Bernardo), О. Виговська, М. Квієк (M. Kwiek), К. Клейсік (C. Klasek), Б. Ліск (B. Leask), Г. Новосад, Т. Оболенська, А. Омелянчук, С. Райхерт (S. Reichert), Ю. Семенець, І. Степаненко, Т. Фініков, О. Шаповалова та ін.), спрямовані на дослідження ймовірних напрямів та обсягів трансформації національних систем вищої освіти та ЗВО як відповідь на стратегічне впровадження окремих форм інтернаціоналізації та, відповідно, стратегічну пріоритизацію освітньої та дослідницької діяльності з урахуванням ПІ тощо;

3) роботи ситуаційного характеру (Дж. Бенеш (J. Beneš), Є. Бенова (E. Benova), Дж. Білен (J. Beelen), Ю. Гаряча, Б. Год, М. Дебич, В. Зінченко, О. Ігнатова, Т. Ключкович, Л. Курій, Л. Лобанова, Л. Отрошенко, М. Піч, А. Ржевська, В. Солощенко, Я. Томашевський (J. Tomaszewski), М. Фабус (M. Fabus), Дж. Х'юсмен (J. Huisman), Ж. Чернякова, А. Чирва, Х. Шебкова (H. Šebková), О. Шипко та ін.), які окреслюють особливості імплементації окремих форм інтернаціоналізації з урахуванням принципів географічної та інституційної сегментації (країна / регіон / ЗВО), а також уможливають аналіз ситуативних методик та індикаторів евалюації ефективності імплементації ПІ, досягнення оптимального сполучення функційних процесуально-цільових структур тощо.

Аналіз наукової літератури дав можливість установити, що поняття „інтернаціоналізація” почасти трактують як синонім понять „вестернізація”, „американизація”, „європеїзація”; тим самим звужуючи його розуміння до окреслення рушійних сил чи стратегій імплементації, які мають у своїй основі та відображають певні національні та/або культурні норми. У процесі дослідження доведено, що такий підхід суперечить концептуальній суті поняття, адже інтернаціоналізація вищої освіти є процесом упровадження міжнародного та міжкультурного складника в дослідницький, освітній та адміністративний компоненти діяльності національних ЗВО та інших суб'єктів цього процесу незалежно від географічної та/або культурної компоненти.

Сучасні дослідження (Ф. Альтбах (Ph. Altbach), В. Андрущенко, М. Ван Дер Венде (M. Van Der Wende), Дж. Дейвіс (J. Davies), К. Клейсік (C. Klasek), О. Красовська, Дж. Найт (J. Knight), М. Харарі (M. Harari), О. Чабала, А. Чирва та ін.) доводять наявність термінологічних розбіжностей, пов'язаних із синонімічним уживанням термінів „інтернаціоналізація” (*internationalization*) та „міжнародна освіта” (*international education*), „міжнародне навчання” (*international studies*), „глобальна освіта” (*global education*), „міжкультурна освіта” (*intercultural education*), „мультикультурна освіта” (*multicultural education*). Стверджуємо, що названі терміни беруть свої витоки з різних педагогічних та філософських підходів до розуміння процесу надання та отримання освітніх послуг; чітко розмежувати їх складно через відсутність їхніх загальноприйнятих усталених визначень і часткового перетинання змістових полів. Відповідно, спостерігаємо, що їхнє взаємозамінне вживання спричиняє суперечливі тлумачення концепту „інтернаціоналізація” в системі вищої освіти. Підкреслюємо серед ключових його елементів ціннісне

підгрунття, за умови якого головною метою III визначаємо підготовку індивідів до життя і професійної діяльності в глобалізованому міжкультурному світі XXI століття, де принципової важливості набуває культурний аспект та пов'язаний із ним міжкультурний діалог. Це уможливило розгляд інтернаціоналізації в роботі крізь призму міжкультурного напрямку вищої освіти, підкресливши цим діалектичну єдність понять *інтернаціоналізація* та *діалогізація* (останнє не є поширеним у зарубіжній компаративістиці в контексті проблематики дослідження).

Термінологічний аналіз проблеми становлення й розвитку концепту „інтернаціоналізація” в системі вищої освіти дозволив говорити про умовну його біфуркацію на інтернаціоналізацію вдома – „внутрішня інтернаціоналізація” (*internationalization at home*) та інтернаціоналізацію за кордоном – „зовнішня інтернаціоналізація” (*internationalization abroad*). Провідною метою внутрішньої інтернаціоналізації вважаємо планомірну трансформацію освітнього й дослідницького процесів у національних ЗВО, за умови якої міжнародний та міжкультурний виміри цілеспрямовано стають інтегрованими до навчальних планів та освітніх програм установ. У цей час зовнішня інтернаціоналізація передбачає інтенсифікацію міжнародного співробітництва між університетами та підвищення власної конкурентоспроможності освітніх установ за рахунок упровадження та підтримки окремих форм експорту освітніх послуг. Відзначимо, що вектор реалізації зовнішньої інтернаціоналізації у XXI столітті поступово змінився від моделі білатерального співробітництва між окремими ЗВО (*cooperation*) до моделі міждержавного партнерства (*partnership*) та орієнтації на розвиток комерційної конкурентоспроможності (*commercial competition orientation*).

Визначено, що на III національної системи вищої освіти і, відповідно, формування національної політики інтернаціоналізації системи вищої освіти держави впливає низка чинників, таких як: академічні, економічні, політичні, соціокультурні. Вони у своїй сукупності дозволяють розглядати III національної системи вищої освіти відповідно до трьох рівнів – транснаціонального, національного та інституційного. *Транснаціональний рівень* передбачив історико-хронологічний та ретроспективний аналіз освітньої політики Європи (ЄС) в напрямі інтернаціоналізації вищої освіти, виконаний з урахуванням глобального контексту та вимог євроінтеграції. *Національний рівень* – вивчення національних політик інтернаціоналізації систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України шляхом: 1) визначення нормативно-правової бази для впровадження політики – нормативно-правові акти у сфері вищої освіти, прийняті або змінені в період з 1989 до 2017 року, їхній хронологічний аналіз та зіставлення з ключовими подіями в політиці, економіці, соціальній сферах, що їх переживали країни, а також контентний аналіз з метою визначення того змісту, який обумовив формування національної політики країн у вищій освіті в напрямі інтернаціоналізації; 2) аналізу міжнародних та національних стипендіальних програм (навчання, програми професійного розвитку тощо) в

межах досліджуваних країн, двосторонніх програм обміну відповідно до Договорів про співробітництво, укладених між країнами, мобільність студентів у межах досліджуваних країн тощо; 3) аналізу наявності та стану розробки міжнародних проєктів за підтримки національних урядів у межах досліджуваних країн тощо. *Інституційний рівень* передбачив вивчення міжнародного досвіду провадження освітніх послуг та здійснення дослідницької діяльності ЗВО досліджуваних країн східноєвропейського регіону.

Характерною ознакою застосованого в роботі підходу до аналізу впливу ПІ на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи визначаємо трикомпонентність його імплементації, яка базується на залученні трьох вимірів, а саме: *географічного виміру*, представленого чотирма макросоціальними одиницями (національні держави східноєвропейського регіону – Польська, Чеська, Словацька Республіки, Україна); *демографічного виміру*, представленого альтернативним групуванням досліджуваних країн і національних спільнот відповідно до їхньої історії; *виміру аспектів освіти і суспільства*, представленого комплексним порівняльним аналізом інституційних особливостей упровадження та реалізації програм і схем мобільності, грантових програм підтримки досліджень, окремих форм внутрішньої інтернаціоналізації (залучення іноземних громадян з метою навчання, упровадження в освітній процес програм з інтернаціоналізованим змістом, курсів іноземних мов тощо), програм подвійних / спільних ступенів тощо.

Під час дослідження застосовано принцип порівняності об'єктів емпіричного аналізу, який відносно національного рівня дослідження враховує схожий історичний контекст функціонування національних систем вищої освіти країн Східної Європи, зумовлений, окрім іншого, спільною для країн геополітичною трансформацією кінця ХХ – початку ХХІ століття; відносно інституційного рівня задіяний принцип передбачає, що освітні установи для дослідження обрано із залученням критерію географічної сегментації, демонструючи, таким чином, компаративний зріз не тільки в часі, але й у просторі однієї країни (мікрорівень) та всіх чотирьох країн (макрорівень).

Задіяний механізм ретроспективного компаративного аналізу виявив істотні відмінності в теорії і практиці впровадження окремих форм інтернаціоналізації в освітнє середовище вищої школи, зумовлені поляризацією поглядів представників української, європейської, американської педагогічної думки щодо цілей освітнього процесу в умовах сучасного глобалізованого та, відповідно, полікультурного світу, які ґрунтуються на поняттях масовізації, діалогізації та водночас комерціалізації вищої освіти.

У другому розділі – **„Інтернаціоналізація систем вищої освіти країн Східної Європи: національний рівень”** – проаналізовано особливості трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи (на прикладі Польської, Чеської, Словацької Республік та України) з урахуванням

європейської освітньої реструктуризації кінця ХХ – початку ХХІ століття; окреслено практичні засади впливу ПІ на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи відносно національного рівня.

Комплексний аналіз нормативно-правової бази Європейського простору вищої освіти та почасти Європейського простору досліджень дозволив сформулювати низку концептуальних засад його функціонування, які вплинули на трансформацію національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону кінця ХХ – початку ХХІ століття: 1) досвід навчання в європейських ЗВО, отриманий завдяки схемам мобільності, сприяє всебічному міжкультурному розвитку студентів як активних громадян глобалізованого та європеїзованого світу ХХІ століття; 2) студентоцентрованість процесів навчання та викладання; 3) процеси навчання та викладання базуються на принципі колегіальності, який передбачає співробітництво і всередині освітньої установи, і між установою та суспільством; 4) процеси навчання, викладання та здійснення досліджень є взаємопов'язаними та такими, що збагачують один одного; 5) удосконалення процесів навчання та викладання є джерелом забезпечення інституційної якості вищої освіти, спільною відповідальністю студентів, викладачів та адміністративних співробітників європейських освітніх установ.

Здійснений аналіз нормативно-правової бази у сфері вищої освіти, особливостей упровадження міжнародних стипендіальних програм, програм двосторонніх обмінів відповідно до Договорів про співробітництво, програм мобільності та міжнародних наукових досліджень дозволив говорити, що в *Польській Республіці* в період 1989 – 2017 років напрацьовані механізми функціонування національної системи вищої освіти в умовах посттоталітарної реструктуризації та інтеграції до Європейської освітньої спільноти сприяли розвитку національної системи вищої освіти відповідно до вимог освітнього законодавства ЄС, а також наявних викликів, обумовлених процесами глобалізації та євроінтеграції. Закон „Про вищу освіту” (включно зі зміненими редакціями) регламентував відповідність національної системи вищої освіти принципам Болонського процесу, що уможливило, зокрема, інтенсифікацію участі студентів та науковців у програмах мобільності. Норми закону дозволили здійснити перехід до двоциклового навчання за схемою „бакалавр → магістр” та частково запровадити ЄКТС. Концептуальні положення європейських освітніх програм та документів було імplementовано в польське освітнє законодавство, що сприяло поступовому розвитку міжнародного партнерства у сфері вищої освіти. Стрімке збільшення розміру приватного сектору в структурі національної системи вищої освіти („*польське освітнє диво*”) призвело до ширшого доступу до освітніх послуг (масовізація та маркетизація польської вищої освіти), за умови якого недержавні освітні установи завдяки залученню міжнародних інвесторів та людського капіталу почали відігравати важливу роль в економічному та культурному розвитку регіонів.

Трансформація національної системи вищої освіти *Чеської Республіки* з урахуванням європейської освітньої реструктуризації кінця XX – початку XXI століття відбувалася під впливом внутрішніх трансформацій у країні (соціально-економічні зміни, утвердження нових суспільно-виробничих відносин, розвиток регіонів, зміна інфраструктури та кон'юнктури ринку), спричинених зовнішніми чинниками – глобалізацією, євроінтеграцією, інформатизацією, виходом країни на міжнародні ринки і, як наслідок, інтенсифікацією міжнародного вектора суспільного життя.

Виявлено, що заклади вищої освіти країни завжди мали високий рівень автономії. Проте, починаючи з 1939 року, в Чехії було встановлено централізовану та ідеологізовану систему державного управління вищою освітою, демократичні засади діяльності й інституційна автономія зведені до мінімуму, громадянські свободи (і академічна зокрема) фактично ліквідовані та замінені тотальним підпорядкуванням комуністичній партії і державній бюрократії, функція проведення досліджень передана до Академії наук та державних науково-дослідних інститутів.

Установлено, що кардинальні зміни в системі вищої освіти країни почали відбуватися після Оксамитової революції листопада 1989 року, яка нівелювала тоталітарну модель управління та стала точкою відліку для впровадження системних змін у сфері вищої освіти Чеської Республіки, закріплених Законом „Про вищу освіту”, прийнятим у травні 1990 року. Подальше впровадження Болонських принципів призвело до поступової зміни вектора зовнішньої політики чеських ЗВО в напрямі інтернаціоналізації та міжнародного співробітництва. Болонські реформи називаємо прикладом запозичення кращої практики європейської вищої освіти, яка позитивно вплинула на діяльність чеських ЗВО. Проте зауважимо, що аспекти реформ, пов'язані із соціально-економічною сферою, залишаються впровадженими частково. Так, незважаючи на майже повну формальну автономію, чеські університети й нині значною мірою фінансово залежні від держави. Спроби розширити джерела університетського фінансування шляхом запровадження оплати за навчання не були вдалим. Відповідно, уряд країни зберіг майже повний контроль над системою вищої освіти, зробивши її менш гнучкою відносно потреб міжнародного ринку праці. Розвиток приватного сектору вищої освіти розпочався у 2000-х роках, що засвідчує його відтермінованість на десять років порівняно з Польською Республікою; кількість приватних ЗВО поволі збільшується, проте ринковий механізм провадження освітньої діяльності та реальна конкуренція серед освітніх установ у країні й досі є обмеженими.

Серед основних стратегічних цілей, які проголошувалися в законодавчих та нормативно-правових документах у сфері вищої освіти *Словацької Республіки* кінця XX – початку XXI століття, називаємо: відновлення автономії національних ЗВО; покращення матеріальної бази освітніх установ та їхнього фінансового забезпечення; структурні зміни в національній системі вищої освіти; розширення доступності вищої освіти за рахунок упровадження нових форм навчання; мотивація до навчання впродовж життя; інтеграція до

Європейських просторів вищої освіти та досліджень у рамках Болонського процесу тощо. Називаємо такі особливості трансформації національної системи вищої освіти країни періоду кінця XX – початку XXI століття: 1) децентралізація (і в територіальному, і в політичному сенсі) та масовізація вищої освіти сприяли утворенню потужних регіональних ЗВО, що позитивно вплинуло на демократизацію та економічно-соціальний розвиток країни; 2) посилення автономії, яка передбачала незалежність, по-перше, національних університетів від профільного міністерства країни; по-друге, факультетів від університету, надання широких прав та свобод факультетам, що в сукупності сприяло європеїзації національного академічного середовища та фінансовій стабілізації вищої школи. Зауважимо, що держава через уряд та профільне міністерство зберегла за собою право брати участь в управлінні освітніми установами, що й нині унеможливує монополізацію сфери вищої освіти окремими представниками академічної спільноти.

Установлено, що трансформація національної системи вищої освіти *України* з урахуванням вектора інтернаціоналізації кінця XX – початку XXI століття дозволяє серед іншого говорити про таке: поряд із формальним входженням України до Європейського простору вищої освіти через запровадження окремих інструментів Болонського процесу та повну або часткову інтеграцію форм III в окремих національних ЗВО і в системі вищої освіти загалом залишається невирішеною проблема інституційної потреби в інтернаціоналізації українських ЗВО та водночас недостатньої теоретико-методологічної обґрунтованості шляхів її реалізації; спостерігаються також розбіжності між уявленнями українських науковців та державних управлінців у сфері вищої освіти щодо напрямів та обсягу реформувань національної системи вищої освіти в напрямі інтернаціоналізації. Відповідно, провідними векторами реформ називаємо: 1) маркетизацію системи вищої освіти – поява та розвиток приватного сектору вищої освіти, запровадження контрактного навчання в державному секторі і для денної, і для заочної форм навчання; 2) інтернаціоналізацію та „*наздоганяючу європеїзацію*” – відповідно до концептуальних засад Болонського процесу запровадження ЄКТС, Додатка до диплома, системи контролю якості надання освітніх послуг, акредитації освітніх програм тощо; 3) структурні зміни в системі вищої освіти – запровадження двох основних циклів навчання („бакалавр → магістр”).

Здійснений аналіз дозволив виявити, що найважливіші системні зміни, що їх зазнали національні системи вищої освіти східноєвропейських країн, стосувалися відновленої автономії національних ЗВО – університети отримали майже повну автономію, яку використовували насамперед для реформування освітніх програм та розширення освітньої пропозиції за рахунок програм гуманітарного та соціального циклу. Зміни стосувалися також децентралізації, яка стала можливою завдяки створенню регіональних університетів, диверсифікації завдяки зростанню приватного сектору всередині національних систем вищої освіти, маркетизації та комерціалізації, обумовлених появою приватних ЗВО та запровадженням плати за навчання в національних

університетах державної форми власності для студентів різних форм навчання. У всіх країнах Східної Європи періоду посттоталітарної трансформації кінця ХХ – початку ХХІ століття фінансова криза, що її відчули національні економіки країн, змусила національні ЗВО шукати інші, окрім державного, джерела фінансування. Маркетизація національних систем вищої освіти східноєвропейських країн, окрім власне фінансового аспекту, мала й інше важливе значення: за її умов студенти та їхні родини стали важливим джерелом прибутку, як наслідок, вища освіта стала більш орієнтованою на кінцевого споживача. Усе це дало можливість констатувати: системи вищої освіти країн Східної Європи періоду посттоталітарної трансформації стали рушійною силою соціальної мобілізації та основним комерціалізованим компонентом переходу від ідеологічно керованої, квотової економіки до ринкової економіки з демократичними інституціями.

Пріоритетним завданням інтернаціоналізації національних систем вищої освіти досліджуваних країн за підсумком аналізу визначено модернізацію цих систем за рахунок імплементації принципів внутрішньої інтернаціоналізації (наповнення міжнародним виміром навчальних планів та освітніх програм); підтримки програм двостороннього та багатостороннього міждержавного й міжуніверситетського обміну студентами, викладачами та адміністративним персоналом національних ЗВО; промоції програм професійного розвитку для професорсько-викладацького складу національних ЗВО; академічної мобільності та співробітництва національних освітніх установ у сфері досліджень; надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої освіти, іноземним громадянам; міжнародної акредитації освітніх програм; створення сприятливих умов для короткострокових навчальних візитів та довготривалого перебування іноземних громадян шляхом запровадження схем стипендіальної підтримки на рівні держави; залучення національних дослідницьких груп до міжнародних проєктів, що фінансуються міжнародними фінансово спроможними організаціями; програм спільних / подвійних ступенів тощо.

У третьому розділі – **„Інституційний рівень інтернаціоналізації систем вищої освіти країн Східної Європи: тенденції розвитку та перспективи подальшої імплементації”** – визначено особливості впливу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття на інституційному рівні та окреслено тенденції й перспективи щодо інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи з урахуванням наявного досвіду.

Розглядаючи інституційний рівень інтернаціоналізації національної системи вищої освіти *Польської Республіки*, здійснено аналіз досвіду національних класичних ЗВО щодо впровадження та підтримки окремих форм ПІ крізь призму трьох компонентів вищої освіти – освітнього (ОК), дослідницького (ДК) та адміністративного (АК). Аналіз обмежено державними / класичними ЗВО через те, що саме державні / класичні установи є головними агентами впровадження загальної політики держави у сфері вищої

освіти, а отже, будь-які зміни в структурі національних систем вищої освіти (зокрема й інтеграція окремих форм інтернаціоналізації) реалізуються державою через аспектну політику національних (державних) університетів. Вибірку освітніх установ зведено до п'яти ЗВО – *Варшавський університет*, м. Варшава (центр країни), *Гданський університет*, м. Гданськ (північ країни – вихід до Балтійського моря), *Ягеллонський університет*, м. Краків (південь країни – кордон зі Словачкою та Чеською Республіками), *Зеленогурський університет*, м. Зелена Гура (захід країни – кордон із Німеччиною), *Університет Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні*, м. Люблін (схід країни – кордон із Білоруссю та Україною). Спільною ознакою п'яти освітніх установ є тип – класичний ЗВО; порівняльними критеріями, перспективними з погляду пошуку відмінностей та обґрунтування на їхній основі міри розвитку інституційної політики інтернаціоналізації визначаємо територіальний та часовий (функціонування установи від дати заснування).

Аналіз дозволив стверджувати, що підтримка розвитку інституційного рівня інтернаціоналізації національної системи вищої освіти Польської Республіки сприяє не тільки підвищенню якості освітніх послуг та досліджень у національних ЗВО, але є головною рушійною силою розвитку власне національної системи вищої освіти країни. Реалізація інституційної політики інтернаціоналізації шляхом підтримки програм та схем мобільності (зокрема й через запровадження університетських стипендіальних фондів); сприяння підвищенню кваліфікації викладачів, дослідників та адміністративного персоналу університетів завдяки участі в інтернаціоналізованих програмах професійного розвитку; розширення присутності університетів у міжнародних грантових програмах у сфері вищої освіти та досліджень; активне співробітництво з міжнародними організаціями, фондами, приватними інвесторами тощо дало можливість внутрішнім стейкхолдерам польських освітніх установ набути навичок, які допомагають їм ефективно діяти на міжнародному та європейському ринках праці, налагоджувати та щоденно підтримувати комунікацію в умовах полікультурності сучасних суспільств. Підкреслимо, що активна реалізація інституційної політики інтернаціоналізації польськими освітніми установами сприяє формуванню глобальної, підприємницької та інтернаціональної полікультурної компетентностей. Відбувається це здебільшого за рахунок участі студентів, викладачів, дослідників у програмах мобільності, підтримки міжнародних досліджень, збільшення кількості освітніх програм, сфокусованих на міжкультурній тематиці, залучення та утримання іноземних студентів, зростання кількості програм спільних / подвійних ступенів тощо.

У процесі реалізації інституційної політики інтернаціоналізації польські освітні установи ставлять перед собою низку схожих завдань, таких як: збільшення кількості іноземних студентів; збільшення показників мобільності всіх типів; упровадження освітніх програм і курсів іноземними мовами, європеїзованих курсів; упровадження спільних із зарубіжними партнерами освітніх програм; інтеграція іноземних студентів і використання їхнього

досвіду і знань як наочного; упровадження програм полікультурної підготовки викладачів і студентів тощо. Щодо форм реалізації завдань, то вони також є подібними: мобільність усіх типів, програми професійного розвитку для представників викладацького та адміністративного складу університетів, міжнародне співробітництво в галузі досліджень та інновацій, розробка та впровадження в освітній процес інтернаціоналізованих навчальних планів та програм, навчання іноземних студентів, упровадження курсів мовної підготовки для іноземних студентів, розробка спільних із зарубіжними партнерами інтернаціоналізованих освітніх програм і курсів, спільні докторські студії, розробка інтернет-порталів установ кількома мовами та інформаційна презентація результатів діяльності університетів іноземними мовами тощо.

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: Варшавський університет: АК – 22 покликання, ОК – 15, ДК – 5; Ягеллонський університет: АК – 22 покликання, ОК – 15, ДК – 6; Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні: АК – 18 покликань, ОК – 12, ДК – 4; Гданський університет: АК – 18 покликань, ОК – 12, ДК – 4; Зеленогурський університет: АК – 15 покликань, ОК – 10, ДК – 2. Аналіз засвідчив, що в усіх досліджуваних установах найбільшу питому вагу отримує саме адміністративний компонент діяльності, який визначаємо як підґрунтя для ефективної інтеграції окремих форм інтернаціоналізації до освітнього та дослідницького процесів польської вищої школи на всіх рівнях. SWOT-аналіз дозволив також стверджувати, що основними цілями університетів у напрямі реалізації ними інституційних політик інтернаціоналізації є: адекватно діяти відповідно до викликів часу (зростаюча конкуренція на глобальному та європейському ринках освітніх послуг і досліджень, глобалізація та європеїзація, запровадження процедур міжнародної акредитації освітніх програм, швидка зміна вимог ринку праці щодо компетентностей XXI століття тощо), а також протидіяти потенційним загрозам, пов'язаним передусім із формуванням внутрішньої системи інтернаціоналізації діяльності і її зовнішнім, зокрема міжнародним, визнанням.

Здійснений аналіз дозволив сформулювати провідну рекомендацію про необхідність зміни вектора розвитку інституційної політики інтернаціоналізації національних ЗВО Польської Республіки від кількісного підходу, що полягав у вимірюванні кількості студентів та викладачів, які беруть участь у програмах мобільності, кількості отриманих грантів, договорів про співробітництво тощо, до якісного, який, на нашу думку, передбачає динамічне налагодження міжнародних партнерств, що ведуть до спільних досліджень із подальшим виходом на промислові бізнес-структури, до підвищення якості навчання і досліджень шляхом створення спільних освітніх програм та траєкторій навчання іноземними мовами, міжнародних докторських програм, залучення іноземних науковців, менеджерів, адміністраторів тощо.

Класичні державні університети *Чеської Республіки* з 1989 до 2017 року пройшли шлях істотних змін, результатами яких стала поступова поява кількох джерел фінансування діяльності на додачу до державного субсидіювання, інтенсифікація політики інтернаціоналізації установ вищої освіти, зокрема й за рахунок участі ЗВО у цільових грантових схемах, а також поява нових університетів, що у своїй діяльності орієнтуються на ринковий попит і, відповідно, підтримують підприємницьку модель роботи.

Ураховуючи досвід аналізу класичних університетів Польської Республіки, було здійснене дослідження основних напрямів стратегічного менеджменту ЗВО Чеської Республіки (*Карлів університет*, м. Прага – центр країни; *Університет Південної Богемії в Чеському Будейовице*, м. Чеське Будейовице – південь країни; *Сілезький університет*, м. Опава – схід країни; *Університет Острави*, м. Острава – схід країни; *Університет Західної Богемії*, м. Пльзень – захід країни; *Університет Яна Евангеліста Пуркіне*, м. Усті-над-Лабем – північ країни), а також міри ефективності реалізації інституційної політики інтернаціоналізації цих установ. Кейсові дослідження установ вищої освіти, окрім Карлового університету, обумовлені, по-перше, принципом географічної сегментації, застосованим у роботі, а саме територіальним розташуванням – усі вони представляють крайні географічні точки на мапі Чеської Республіки. Проте їхньою особливістю є також і те, що всі п'ять завдячують своєму заснуванню Закону № 314 від 9 липня 1991 року (*Zákon České národní rady o zřízení Slezské univerzity v Opavě, Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Západočeské univerzity, Univerzity Jana Evangelisty Purkyně a Ostravské univerzity*).

Комплексний аналіз інституційного рівня інтернаціоналізації національної системи вищої освіти Чеської Республіки дозволяє стверджувати, що розвиток цього рівня сприяє не тільки підвищенню якості освітніх послуг та досліджень у національних закладах вищої освіти країни, проте робить можливим відхід від *Гумбольдтівської моделі класичного університету* завдяки зорієнтованості закладів на збільшення відсотка міжнародного фінансування в загальному обсязі коштів на освітню та дослідницьку сфери і, відповідно, запровадженню підприємницької моделі діяльності. Таке перефокусування є більш наочним при аналізі роботи п'яти новоутворених – порівняно з Карловим університетом у Празі – ЗВО. Є воно і закономірним, адже скорочення чисельності чеських студентів через демографічні чинники і, відповідно, скорочення державного фінансування сфери вищої освіти та досліджень від Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки робить інституційну політику інтернаціоналізації чеських установ стратегічно важливим інструментом на шляху їхнього опору зовнішнім загрозам. У сфері надання освітніх послуг це призводить до підвищеної уваги до якості освітнього процесу, що засвідчує комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації всіх шести освітніх установ – усі вони мають міжнародну інституційну акредитацію відповідно до профільних галузей; беруть активну участь у розвитку Європейських просторів вищої освіти та досліджень;

використовують ЄКТС; для багатьох спеціальностей володіють сертифікатами DS Label та ECTS Label, які підтверджують європейський рівень якості надання освітніх послуг у цих закладах; активно підтримують програму ERASMUS+ і на інституційному, і на факультетському рівнях (через мережі факультетських координаторів програми); пропонують широкий спектр освітніх програм і курсів іноземними (переважно англійською) мовами тощо.

Компаративний аналіз діяльності досліджених інституцій Чеської Республіки в напрямі інтернаціоналізації дозволяє виділити такі загальні тенденції: зорієнтованість на розвиток напряму „інтернаціоналізація вдома”, що передбачає передусім активне впровадження в освітній процес програм і курсів іноземними мовами, інтернаціоналізованих програм, спільних з іноземними партнерами програм подвійних ступенів, використання досвіду та знань іноземних студентів у кампусі як наочних, залучення іноземних студентів, викладачів, дослідників; активна маркетингова політика закладів, спрямована на міжнародну промоцію; підтримка програм мобільності всіх типів, програм професійного розвитку; організаційна та (за можливості) фінансова підтримка дослідницьких проєктів, що виконуються із залученням коштів зарубіжних інвесторів та донорів тощо. Назване (та багато іншого) передбачає інтеграцію іноземних студентів та викладачів (навіть тих, що прибувають до закладу на короткий проміжок часу) до життя академічної спільноти закладу, створення міжнародного мультикультурного простору всередині освітніх установ, інтенсифікацію міжнародних контактів у дослідницькій діяльності, урахування світового контексту та зарубіжного досвіду при розробці освітніх програм тощо.

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: Карлів університет: АК – 23 покликання, ОК – 16, ДК – 6; Університет Південної Богемії в Чеському Будейовице: АК – 20 покликань, ОК – 14, ДК – 4; Сілезький університет в Опаві: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3; Університет Острави: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3; Університет Західної Богемії в Пльзені: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3; Університет Яна Евангеліста Пуркіне в Устінад-Лабем: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3.

Аналіз засвідчив, що, на відміну від Карлового університету, п’ятірка установ, заснованих у 1991 році, приділяє значну увагу внутрішній інтернаціоналізації, яку слідом за низкою дослідників (Дж. Білен (J. Beelen), Ш. Бонд (Sh. Bond), Б. Ліск (B. Leask), Ф. Хантер (F. Hunter), Дж. Худзік (J. Hudzik) та ін.) визначаємо як запоруку співробітництва з регіональними центрами бізнес-інновацій, агентствами регіонального розвитку, науково-технологічними парками, регіональними торгово-промисловими палатами, неурядовими організаціями регіонального, національного та міжнародного масштабу, учасниками кластерних заходів яких є співробітники та студенти університету тощо. На прикладі діяльності чеських освітніх установ бачимо, що реалізація внутрішньої інтернаціоналізації відбувається за рахунок розвитку конкурентоспроможних університетських кампусів-метрополісів,

звдяки співробітництву з дослідницькими організаціями, включаючи підприємницькі освітні установи ЄС та світу, через розвиток людського капіталу, особливо у важливих для підприємництва технічній та економічній галузях, через міграцію висококваліфікованих перспективних працівників і підвищення загальної привабливості регіонів дислокації університетів.

Система вищої освіти в *Словацькій Республіці* історично тісно пов'язана з традицією *Гумбольдтівської моделі класичного університету*. Проте, на відміну від польської системи вищої освіти, національна система вищої освіти Словацької Республіки (до 1992 року частина *Чехословаччини*) значно відрізнялася мірою інституційного взаємозв'язку із закордонними ЗВО періоду 1950 – 1989 років. Словацька система пережила не тільки обмеження контактів із західними вченими, а й більш жорсткий і формальний контроль унаслідок зміни вектора розвитку системи вищої освіти в напрямі радянської моделі. Стверджуємо, що чехословацькі університети на той час більшою мірою, ніж угорські чи польські, були „закритими” для зовнішнього світу, зарубіжні публікації та академічні контакти з колегами за кордоном були заборонені.

Політичні трансформації, що їх пережила країна після 1989 року, сприяли поступовому відновленню окремих аспектів інтернаціоналізації національної системи вищої освіти. Так, приєднання країни до ЄС 1 травня 2004 року сприяло створенню кращих умов для міжнародного співробітництва, участі в різногалузевих програмах підтримки ЄС та, відповідно, залученню коштів європейських структурних фондів і широкого кола міжнародних інвесторів. Це дало поштовх до розвитку конкурентного середовища серед словацьких класичних університетів. Розробка ж та подальше впровадження національних стратегічних документів на основі положень Болонської та Лісабонської декларацій (з істотними змінами щодо процесу надання освітніх послуг, присудження наукових ступенів, процесу акредитації та державної підтримки досліджень тощо) призвели до змін у системах університетського менеджменту та фінансування і, відповідно, спроб запровадити підприємницьку модель роботи в окремих національних ЗВО. Такі зміни керівних принципів функціонування галузі спричинили збільшення кількості студентів у національних ЗВО, поступову масовізацію та абсолютизацію вищої освіти в країні (зокрема, і за рахунок надання освітніх послуг іноземним громадянам). При цьому найбільший пріоритет отримало питання якості освітніх послуг та досліджень, що засвідчив комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації словацьких освітніх установ (*Університет імені Коменського*, м. Братислава – адміністративний центр / захід країни; *Університет Павла Йозефа Шафарика*, м. Кошице – схід країни; *Університет в Жиліні* – північ країни; *Університет імені Костянтина Філософа*, м. Нітра – південь країни). Як і в кейсах чеських ЗВО, університети Словацької Республіки мають міжнародну інституційну акредитацію відповідно до профільних галузей; активно сприяють розвитку Європейських просторів вищої освіти та досліджень; використовують ЄКТС; для багатьох спеціальностей мають сертифікати акредитації DS Label та ECTS Label, які

підтверджують європейський рівень якості надання освітніх послуг у цих закладах; усіляко підтримують участь студентів, викладачів та персоналу в програмі ERASMUS+; пропонують широкий спектр освітніх програм і курсів іноземними (переважно англійською) мовами тощо.

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: Університет імені Коменського в Братиславі: АК – 24 покликання, ОК – 16, ДК – 6; Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошице: АК – 24 покликання, ОК – 16, ДК – 6; Університет в Жиліні: АК – 23 покликання, ОК – 16, ДК – 6; Університет імені Костянтина Філософа в Нітрі: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3.

Здійснений аналіз діяльності інституцій Словачької Республіки в напрямі інтернаціоналізації дозволяє виділити такі загальні тенденції: підтримка різних схем мобільності (перевага надається схемам мобільності в рамках програми ERASMUS+) та короткотермінових програм професійного розвитку; організаційна та (за можливості) фінансова підтримка міжнародних дослідницьких проєктів; покращення міжнародного іміджу та позиціонування установ завдяки активній маркетинговій політиці; інтенсивне впровадження в освітній процес програм і курсів іноземними мовами, інтернаціоналізованих програм; розробка та впровадження програм подвійних та спільних ступенів; рекрутинг іноземних студентів, викладачів, дослідників тощо. Це (та багато іншого) спрямоване на досягнення спільної для словацьких ЗВО мети – створення на базі закладів міжнародного мультикультурного середовища, комфортного для інтеграції іноземних студентів та викладачів до життя академічної спільноти закладу. Уважаємо це можливим не тільки завдяки всім типам активностей, проаналізованих у роботі, а й завдяки членству університетів у багатьох європейських та міжнародних організаціях. Аналіз структури та контенту освітніх програм закладів дозволив відзначити, що вони гарантують студентам високий рівень розвитку компетентностей, затребуваних на сучасному європейському та міжнародному ринках праці.

Розглядаючи інституційний вектор III національної системи вищої освіти України, здійснено аналіз діяльності таких університетів – *Київський університет імені Бориса Грінченка*, м. Київ (центр країни), *Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського*, м. Одеса (південь країни), *Сумський державний університет*, м. Суми (північ країни), *ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”*, м. Івано-Франківськ (захід країни), *ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”*, м. Старобільськ (схід країни).

Спільною ознакою п'яти освітніх установ визначено тип – класичний ЗВО з потужною педагогічною компонентою і водночас розвиненою науково-дослідною базою. Показники діяльності університетів свідчать, що заклади доволі вдало пройшли етап трансформації від виключно педагогічної установи до такої, що поєднує ознаки педагогічної та науково-дослідної інституції. Ознакою, яку розглянуто як перспективну з погляду пошуку відмінностей та

обґрунтування на її основі більшої чи меншої міри розвитку інституційної політики інтернаціоналізації, є територіальна, пізніше до неї було додано часову (період функціонування установи, починаючи від дати заснування) та політичну (події 2014 року на сході України). Відзначимо відмінну рису аналізу інституційного вектора III національної системи вищої освіти України, обумовлену наявністю як одиниці аналізу одного з тимчасово переміщених ЗВО (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Луганська область, м. Старобільськ), які становлять новітню реалію українського ринку послуг у сфері вищої освіти.

Здійснений аналіз функційного стану інституційних політик інтернаціоналізації національних ЗВО України уможливив виокремлення таких характеристик процесу надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності в установах: системність стратегічного бачення важливості інтернаціоналізації для розвитку університетів з боку адміністративних структур закладів; змістове наближення особливостей освітнього процесу, досліджень, міжнародного співробітництва до європейських стандартів (з урахуванням концептуальних положень Болонського процесу); структурування освітніх програм відповідно до трьох загальноєвропейських рівнів – бакалавр (1-й рівень), магістр (2-й рівень), доктор філософії (3-й рівень); адаптивність освітніх програм, змісту та структури навчання з урахуванням участі студентів у програмах мобільності та професійних стажувань за кордоном; залучення міжнародної грантової підтримки для реалізації освітніх і наукових проєктів із європейських та національних фондів; перехід від планової, регульованої державою системи вищої освіти до індивідуально-творчої моделі, яка створює умови для розвитку у студентів компетентностей XXI століття (глобальна, підприємницька, полікультурна тощо).

У процесі реалізації інституційної політики інтернаціоналізації українські університети вибірки ставлять перед собою низку завдань, подібних до тих, що є в установах Польської, Чеської та Словацької Республік: налагодження партнерських відносин із закордонними ЗВО; підписання білатеральних угод про співробітництво; збільшення кількості іноземних студентів; упровадження освітніх програм і курсів іноземними мовами (зорієнтовані більшою мірою на контингент іноземних студентів); розробка та впровадження програм спільних та подвійних ступенів тощо. Щодо мобільності студентів та викладачів, збільшення кількісних індикаторів якої є чи не найважливішим завданням для розглянутих нами університетів країн-членів ЄС, для українських установ мобільність є швидше проблемним питанням, ніж стратегічним напрямом розвитку – не в останню чергу через недостатній рівень володіння іноземними мовами і серед студентів, і серед викладачів, а також через загальну інертність академічної спільноти. Основними формами інтернаціоналізації національної системи вищої освіти України на інституційному рівні вважаємо: співробітництво із зарубіжними ЗВО-партнерами; стратегічні партнерства довготривалого характеру; внутрішню інтернаціоналізацію, виражену через

упровадження в освітні пропозиції університетів освітніх програм іноземними мовами, курсів іноземних мов; запрошення зарубіжних викладачів та науковців для викладання чи здійснення досліджень в українських університетах; надання освітніх послуг іноземним громадянам тощо.

Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” став унікальним для дослідження кейсом, адже діяльність установи зазнала радикальних змін у напрямі погіршення через збройний конфлікт, що його пережила Україна у 2014 році. Заклад утратив майже все: приміщення, документацію, бібліотеки, культурні та ресурсні центри, устаткування. Падіння зазнали й кількісні показники студентського контингенту (так, кількість іноземних студентів університету станом на серпень 2014 року становила 2113 осіб, серпень 2018 року – 213 осіб). Природно, що в ситуації боротьби за науково-педагогічний потенціал та матеріально-технічні ресурси закладу сфера міжнародної діяльності зазнала чи не найбільш негативного впливу. Катастрофічне зменшення іноземного контингенту студентів, відсутність академічної пропозиції іноземними мовами, одна програма подвійного диплому, 9 міжнародних проєктів (2017 рік) – усе це, з одного боку, говорить про слабко розвинену політику інтернаціоналізації та повільні кроки університетського менеджменту щодо відновлення цього напрямку діяльності. З іншого боку, ці самі факти свідчать про подальшу націленість адміністрації установи на забезпечення інтеграції закладу в міжнародний освітній та науковий простори, спроби втримати конкурентоспроможний рівень закладу на національному та європейському ринках освітніх послуг.

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу, за результатами SWOT-аналізу, дорівнює: Київський університет імені Бориса Грінченка: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5; Сумський державний університет: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5; ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5; ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”: АК – 19 покликань, ОК – 9, ДК – 2. SWOT-аналіз дозволяє робити висновок, що головною метою реалізації інституційної політики інтернаціоналізації в кожній з досліджених установ є спрямованість на розвиток міжнародного співробітництва із закордонними ЗВО, участь у міжнародних грантових проєктах та програмах.

Комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації національних ЗВО досліджуваних східноєвропейських країн дозволив виокремити такі спільні принципи функціонування цих політик: універсальність стратегічного, діяльнісного, системного аспектів реалізації; публічність; систематичність; залучення широкого кола внутрішніх та зовнішніх зацікавлених осіб; субсидіарність (узгодження делегованих повноважень і відповідальності). Інституційні системи інтернаціоналізації досліджуваних університетів включають: стратегію (візію), завдання, форми та процедури

забезпечення інтернаціоналізації, розподіл повноважень щодо забезпечення реалізації інституційної політики інтернаціоналізації між усіма учасниками освітнього процесу та всіма зацікавленими сторонами; забезпечення необхідних організаційних (адміністративних, кадрових) та фінансових ресурсів для реалізації політики; модульний підхід до організації освітнього процесу з урахуванням вимог Болоньї, вимірювання обсягів навчального навантаження за допомогою ЄКТС; можливість присудження міжнародно визнаних академічних ступенів у різних галузях знань; можливість видачі додатків до дипломів загальноєвропейського зразка; можливість реалізувати багаторівневу стратегію навчання впродовж життя; можливість відповідно до європейських стандартів і рекомендацій забезпечити багаторівневу систему контролю за якістю освіти з боку національних і міжнародних структур; інші процедури та заходи, визначені стратегічними нормативними документами закладів тощо.

Специфічним у контексті України проявом загальних тенденцій щодо інтернаціоналізації діяльності національних ЗВО визначено певну декларативність характеру її реалізації на практиці, почасти невідповідність загальносвітовим тенденціям, відсутність стратегічних планів та програм інтернаціоналізації діяльності на рівні кафедр, факультетів / інститутів і загалом університетів, слабе залучення студентів із міжнародним досвідом до процесу внутрішньої інтернаціоналізації тощо.

Компаративний аналіз інституційного рівня інтернаціоналізації систем вищої освіти країн Східної Європи, який дозволив вивчити діяльність національних ЗВО Польської, Чеської, Словацької Республік та України як об'єктів аналізу, дав змогу виділити стрижневу тенденцію функціонування цього рівня, що полягає у змістовному наближенні форм, механізмів і особливостей інтеграції ПІ до вищої школи країн Східної Європи, а також у нерівномірній динаміці його розвитку, зумовленій політичними, соціально-економічними та історико-культурними чинниками, характерними для певної країни та/або географічного регіону.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів науково-педагогічного пошуку щодо процесу інтернаціоналізації вищої освіти та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття уможливило зробити такі висновки:

1. Вивчення теоретико-методологічних засад інтеграції досліджень з питань інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку до педагогічного дискурсу вищої школи країн світу та Східної Європи дало змогу говорити, що становлення й розвиток концепції інтернаціоналізації вищої освіти детерміновані сукупністю чинників: *зовнішніх* – історичних, політичних, соціально-економічних чинників розвитку суспільств і країн; масовізацією вищої освіти; інтеграційними процесами в Європі, спричиненими

глобалізацією та євроінтеграцією тощо; *внутрішніх* – комерціалізацією та маркетинговою національних систем вищої освіти; стратегіями розвитку країн та національних освітніх установ; збільшенням (чи, навпаки, зменшенням) контингенту національних студентів тощо, а також тісно пов'язані й почасти зумовлені утвердженням Європейських просторів вищої освіти та досліджень, їхніми організаційно-структурними та функційними особливостями.

Виявлені фундаментальні засади теорії інтернаціоналізації вищої освіти, рушійні сили розвитку, форми прояву, вектори трансформації, індикатори залученості освітніх установ тощо дозволили встановити і значну різницю в сприйнятті, розумінні та інтерпретації інтернаціоналізації по всьому світу, і водночас наявність константи цього розуміння, яка передбачає, що повна або часткова інтеграція процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти та напрямів діяльності національних ЗВО гарантує кращу якість провадження освітньої та дослідницької діяльності, вищі показники розвитку глобальної, міжкультурної, підприємницької компетентностей внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів освітнього процесу.

Концептуальне уточнення сутності поняття „інтернаціоналізація” уможливило його тлумачення як цілісної, багатофункційної, багаторівневої, гнучкої, відкритої до змін системи заходів міжнародного характеру, таких як: програми мобільності; міжнародні партнерства та проєкти; міжнародні дослідницькі ініціативи; рекрутинг та надання освітніх послуг іноземним громадянам; програми спільних / подвійних ступенів; провадження освітньої діяльності в зарубіжних країнах із використанням різноманітних методик фізичного чи віртуального (дистанційного) навчання; відкриття закордонних філій національних ЗВО інших країн; програми франчайзингу тощо, яка відрізняється динамічністю розвитку та функціонування; ґрунтується на засадах комплексності та відкритості; її науково-методологічною основою слугують компетентнісний, результативно зорієнтований, особистісно-діяльнісний підходи, а результатом імплементації є готовність до ефективної професійної та міжособистісної діяльності в глобалізованому мультикультурному світі XXI століття.

2. Доведено, що європейська освітня реструктуризація кінця XX – початку XXI століття, її нормативно-правові засади, окреслені в Сорбонській декларації (1998 р.), Лісабонській угоді (1999 р.), Болонській декларації (1999 р.) та ін., стали підґрунтям для подальшого впровадження окремих форм інтернаціоналізації вищої освіти в країнах Європи на національному та інституційному рівнях. Центральною концептуальною характеристикою інтернаціоналізації вищої освіти визначено міжнародний вектор розвитку національних систем вищої освіти та освітніх установ, який ґрунтується на міжнародному співробітництві згідно з моделлю тривалих (стратегічних) партнерств, упровадженні та підтримці інтернаціоналізованих освітніх програм і гнучких траєкторій навчання з інтегрованими *вікнами для мобільності*, підтримці наукових досліджень за сприяння міжнародних освітніх інвесторів, підтримці програм міжнародної технічної допомоги тощо.

Підписання документів Болонського циклу, запуск програми ERASMUS у 1987 році та її подальше функціонування, інтенсивна діяльність міжнародних освітніх організацій визначені провідними індикаторами реструктуризації європейської вищої освіти відповідно до потреб глобалізації, євроінтеграції та інтернаціоналізації.

3. Здійснений хронологічний аналіз європейської освітньої реструктуризації кінця XX – початку XXI століття уможливив обґрунтування авторської періодизації становлення й розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону, яка складається з трьох етапів: *формуотворювальний* (кінець 80-х років – середина 90-х років XX століття), що характеризувався напрацюванням теоретичного і практичного досвіду з розвитку європейської вищої освіти та інтернаціоналізації; формуванням міжнародних, міжурядових і національних програм інтернаціоналізації вищої освіти; ініціацією Болонського процесу; визнанням інтернаціоналізації та мобільності як її провідної форми реалізації серед пріоритетних напрямів розвитку європейської вищої освіти XXI століття; *структурно-організаційний* (середина 90-х років XX століття – початок 2000-х років), для якого характерними є зміни в національних законодавствах у сфері вищої освіти з урахуванням вимог Болонського процесу; акцентуалізація міжнародного напрямку діяльності в структурі місій, візій, стратегічних документів європейських ЗВО; розробка комплексних стратегій інтернаціоналізації європейськими освітніми установами; вступ європейських університетів до міжнародних освітніх мереж; *імплементаційний* (2000 – 2017 роки XXI століття), пов'язаний із динамічним зростанням показників інтернаціоналізації відносно освітнього та дослідницького компонентів національних систем вищої освіти); упровадженням комплексних політик інтернаціоналізації на державному рівні.

Визначено, що концепція інтернаціоналізації вищої освіти пройшла досить тривалий шлях історичного розвитку та продовжує розвиватися відповідно до вимог сучасного суспільства.

4. З'ясовано, що трансформація національної системи вищої освіти Польської Республіки періоду кінця XX – початку XXI століття на національному та інституційному рівнях відбувалася завдяки активній міжнародній позиції країни від 1989 року, відкрила національну систему вищої освіти зовнішнім впливам та підходам, починаючи від методів навчання до формулювання місій і інституційних стратегій розвитку національних ЗВО. Освітні інституції Польської Республіки у своїй діяльності набули ознак чіткої ринкової орієнтованості (*модель підприємницьких університетів*), яка призвела не тільки до масової приватизації, але й істотної різноманітності щодо контенту освітньої пропозиції. Водночас зростання кількості приватних ЗВО, що у своїй діяльності керуються принципом попиту та пропозиції, змусило класичні державні університети запроваджувати інноваційні освітні програми спільно з програмами подвійних ступенів, орієнтованими на глобальний / європейський ринок праці. Як наслідок, говоримо про

маркетингізацію та комерціалізацію національної системи вищої освіти Польської Республіки на всіх рівнях. Водночас академічна спільнота країни підтримує паралельність двох різних систем управління в державному і приватному секторах, обидві розглядаються як прийнятні й сумісні компоненти диверсифікованої загальної системи.

5. Установлено, що система вищої освіти в Чеській та Словацькій Республіках (до 1992 року Чехословаччина) історично була тісно пов'язана з традицією *Гумбольдтівської моделі класичного університету*. Європейська освітня реструктуризація періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття спричинила повільне, проте поступове впровадження ринково зорієнтованих підходів до освітньої та дослідницької діяльності. Деретуляція сфери та відхід від пріоритизації державної влади знайшли відображення в первинному освітньому законодавстві, зокрема в Чеській Республіці – у Законі про вищу освіту від 1 липня 1990 року, який по суті забезпечував правову основу інституційної автономії, академічної свободи та самоврядування національних ЗВО. Аналіз засвідчив, що чи не єдиним засобом формування державної регуляторної бази в системі вищої освіти залишився фінансовий аспект – чеська та словацька системи вищої освіти є значною мірою субсидованими державою. Замість активної орієнтації на ринкову модель діяльності профільні міністерства освіти обох країн продовжують фінансувати національні освітні установи майже в повному обсязі. Установлено, що така залежність від держави підкріплена відсутністю культури „залучення” приватних коштів і спонсорства від представників бізнес-спільнот – підприємницька модель інституційного функціонування не знайшла підтримки до 2000-х років включно. Водночас міжнародна увага, приділена чеській та словацькій системам вищої освіти, призвела до появи інституційних взаємозв'язків на різних рівнях – між ученими, керівниками університетів, національними профільними міністерствами тощо в питаннях організації європейських програм мобільності та реалізації спільних із закордонними партнерами наукових проєктів. Як наслідок, міжнародні урядові та неурядові організації почали впливати на національну політику країн у сфері вищої освіти. Уважаємо їхньою основною метою надання експертних послуг та розширеного фінансування на додачу до сприяння академічній та студентській мобільності.

6. Визначено, що трансформація на національному та інституційному рівнях, що її пережила українська система вищої освіти початку 90-х років ХХ століття, призвела до стрімкого зростання кількості національних ЗВО та їхньої диверсифікації згідно з критерієм „державний – приватний заклад”. Водночас статус багатьох ЗВО завдяки використанню прогресивних на той час моделей менеджменту стрімко підвищився, таким чином, викликавши *вертикальну диференціацію* установ. Відзначимо, що значною мірою осторонь загальної освітньої трансформації залишився дослідницький компонент національної системи вищої освіти. Хоча галузь наукових досліджень і викликає увагу уряду, профільного міністерства країни та міжнародних стратегічних партнерів, вона не стала центром реформ у сфері національної

освіти – потужна система дослідницьких університетів не була побудова. Пов'язуємо це не лише з недофінансуванням досліджень, а й зі структурними особливостями системи, успадкованими з радянських часів, зокрема розподілом сфер викладання та наукових досліджень. Державне фінансування наукових досліджень в Україні, як, власне, і в більшості країн Східної Європи, стало тим державним інструментом контролю, який спричинив вертикальну диференціацію національної системи вищої освіти.

7. Установлено, що рушійною силою названих та інших аспектів трансформації національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття стало інтенсивне впровадження окремих форм процесу інтернаціоналізації, спричинене низкою політичних, економічних, соціальних тощо чинників. Міжнародні освітні організації та фонди почали відігравати активну роль у формуванні національних освітніх політик досліджуваних країн. Фінансова підтримка мобільності, наукових досліджень, інфраструктурні грантові схеми підтримки національних університетів, аналітичні експертні дослідження переваг та недоліків національних систем вищої освіти – усе це та багато іншого мало місце за сприяння Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Структурних фондів ЄС тощо. Потужні міжнародні неурядові організації, такі як EUA, IUA, IVF, USAID та інші, також відіграли роль у процесі трансформації національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття на національному та інституційному рівнях. Як наслідок, здійснювався загальний потужний вплив на освітній ландшафт східноєвропейських країн, виражений у підтримці політики, яка заохочувала конкуренцію та підприємницьку діяльність національних освітніх установ. Вплив здійснювався й за рахунок Болонського процесу, який сприймався значною мірою як елемент наднаціонального впливу на національні системи вищої освіти країн. Так, програма TEMPUS, що реалізовувалася відповідно до концептуальних засад Болонського процесу, з одного боку, сприяла трансферу знань між університетами Східної та Західної Європи; з іншого – окрім надання структурної підтримки, заохочувала міжнаціональну інтеграцію вчених та, відповідно, внутрішньо інституційне поширення ідей Болонського процесу. Саме на цьому було наголошено в програмі TEMPUS IV, зокрема, в Україні – впровадження Болонських принципів у національну систему вищої освіти.

8. Виокремлено такі тенденції та, відповідно, завдання інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи, серед яких: 1) надання можливості студентам національних ЗВО країн навчатися в зарубіжних університетах та набувати практичних навичок та досвіду професійної діяльності на закордонних підприємствах; 2) активна розробка та впровадження в освітній процес програм з іноземною мовою викладання з метою збільшення кількості іноземних студентів у національних ЗВО; 3) якомога значне поширення знань та зарубіжного досвіду, підтримка міжнародного співробітництва шляхом організації форумів, інформаційних

днів тощо за участю представників міжнародної наукової спільноти, а також шляхом участі національних дослідників у закордонних науково-дослідних програмах та проєктах; 4) проведення спільних наукових досліджень із закордонними партнерами; 5) спільний із зарубіжними ЗВО процес надання освітніх послуг через програми спільних / подвійних ступенів; 6) активна участь у таких міжнародних програмах, як ERASMUS+, TEMPUS, Leonardo da Vinci, Grundvig, Youth in Action тощо; 7) в університетах, крім традиційних форм викладання, частіше використання альтернативних, інформальних, але більш практичних форм, таких як, наприклад, студентські обміни між університетами, що мають білатеральну угоду про співробітництво; активне впровадження спеціалізованих короткотермінових програм, зокрема міжнародних зимових чи літніх шкіл; активне впровадження короткотермінових міжнародних програм, таких як бізнес-тижні, симпозіуми, форуми тощо.

9. Здійснений компаративний аналіз дозволив визначити перспективи подальшої імплементації процесу інтернаціоналізації відносно національних систем вищої освіти східноєвропейських країн.

На національному рівні ймовірним є: 1) законодавчо-нормативне забезпечення процесу інтернаціоналізації у сфері вищої освіти; максимальне врахування в процесі трансформації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн нормативних напрацювань і регуляторів у сфері європейської вищої освіти; продовження впровадження реформ Болонського циклу до національних систем вищої освіти (з урахуванням змін та нових доповнень до програмних документів циклу, що вони виникатимуть із плином часу); 2) запровадження (або, за наявності, підтримка) ринково-економічних механізмів функціонування національних систем вищої освіти країн Східної Європи (ціна, вартість, купівля, продаж, договірні відносини, відповідальність тощо) через внесення відповідних змін до чинного національного законодавства країн; 3) приведення чинного національного законодавства східноєвропейських країн відповідно до європейських аналогів; 4) активна діяльність профільних міністерств східноєвропейських країн на світовому ринку освітніх послуг, що полягає в укладанні угод про співпрацю з метою залучення іноземних студентів (наприклад, Міністерство науки та вищої освіти Польської Республіки в 2015 році уклало угоду про співробітництво з ОАЕ щодо залучення більшої кількості студентів; схожі угоди країна на той момент уже мала з Оманом, Малайзією та КНР; кількість студентів-іноземців у польських закладах вищої освіти з 2013 до 2015 року зросла з двох до трьох відсотків); 5) ініціація та підтримка на національному рівні проєктів на кшталт польського *Uczelnie Przyszłości* („Університети майбутнього”, 2014 рік), який передбачав виділення 75 мільйонів євро на розвиток та впровадження в освітніх інституціях Польської Республіки окремих форм інтернаціоналізації, таких як: міжнародні акредитації освітніх програм, лекції іноземних викладачів, програми спільних ступенів із англійською мовою викладання.

На інституційному рівні варто передбачити: 1) формування інституціонального забезпечення інноваційної інтернаціоналізованої моделі провадження освітнього процесу та дослідницької діяльності за принципом громадсько-приватно-державного партнерства, тобто залучення ресурсів усіх стейкхолдерів та якомога більше їх охоплення; 2) запозичення міжнародних підходів до формування інституційної політики інтернаціоналізації національних ЗВО за умови, що вони кращі за вітчизняні; адаптація інституційних стратегій інтернаціоналізації зарубіжних освітніх установ за умови, що вони в основному збігаються за змістом та характером видів та форм інституційної діяльності із вітчизняними аналогами; 3) інтенсифікація участі національних ЗВО країн у міжнародних науково-дослідних проєктах (особливо таких, що фінансуються за рахунок Рамкових програм ЄС); 4) запровадження програми „Академічна Східна Європа”, яка передбачатиме одним з основних завдань розвиток співпраці ЗВО східноєвропейських країн з університетськими мережами та європейськими освітніми асоціаціями, що підтримують розвиток науки та інновацій, сприяють покращенню якості освітніх послуг та підтримують концепцію спільного європейського освітнього простору; 5) інтенсифікація обмінів науковцями між ЗВО кількох країн (мобільність викладачів та дослідників); 6) активна діяльність у роботі міжнародних наукових конференцій (участь та організація); 7) підвищення індексів присутності вчених у міжнародній науці за рахунок збільшення кількості їхніх публікацій у зарубіжних наукових журналах (міжнародні наукометричні бази даних); 8) підвищення показників студентської мобільності (вхідна та вихідна); 9) розробка та впровадження спільних із зарубіжними університетами-партнерами освітніх програм; 10) розробка та впровадження курсів і освітніх програм іноземними мовами в національних ЗВО, що спрямовані на досягнення двох цілей: по-перше, залучення більшої кількості іноземних студентів; по-друге, покращення рівня володіння іноземною мовою вітчизняних студентів, які матимуть більше шансів отримати стипендію для навчання та отримання освітнього ступеня за кордоном.

10. Наголошено, що врахування запропонованих рекомендацій та інших більш деталізованих заходів у перспективі дозволить: 1) істотно збільшити притік прямих зарубіжних інвестицій; 2) зекономити кошти державних бюджетів країн; 3) підвищити рівень якості національних систем вищої освіти шляхом зовнішнього незалежного оцінювання кваліфікацій та компетентностей випускників національних ЗВО; відкриття національних ринків освітніх послуг для нових провайдерів; створення конкурентного середовища в межах національних систем вищої освіти східноєвропейських країн; 4) залучити до сфери вищої освіти значні фінансові, кадрові, інтелектуальні, матеріально-технічні ресурси міжнародних партнерів – освітніх організацій, фондів, асоціацій, партнерських ЗВО та інших стейкхолдерів; 5) підвищити індекси мобільності громадян країн Східної Європи через міжнародне визнання їхніх освітніх кваліфікацій;

б) оптимізувати національні системи вищої освіти країн Східної Європи та, відповідно, національні ринки освітніх послуг шляхом стандартизування спеціальностей та спеціалізацій, термінів та змісту навчання тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблематики. До подальших перспективних напрямів відносимо вивчення тенденцій розвитку та імплементації процесу інтернаціоналізації в країнах Східної Європи на рівні середньої освіти; компаративні розвідки з країнами Західної та Східної Європи як предметів порівняльного аналізу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Монографії

1. **Мигович І.В.** Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття: монографія. Київ : Талком, 2020. 554 с.

2. **Мигович І.В.** Східноєвропейський досвід інтернаціоналізації національних систем вищої освіти: перспективи для України. *Освіта майбутнього: концепції, методи, підходи*: колективна монографія / кол. авт. ; голов. ред. В.В. Любарець, В.В. Бахмат. Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 88–115.

Статті в наукових фахових виданнях України, періодичних виданнях зарубіжних країн та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз

3. **Мигович І.В.** Інтернаціоналізація як фактор впливу щодо трансформації систем вищої освіти країн Східної Європи. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2017. № 8 (313). Ч.1. С. 179–186.

4. **Мигович І.В.** Формування іміджу сучасного університету в контексті процесу інтернаціоналізації системи вищої освіти. *Education and Pedagogical Sciences*. 2017. № 2 (167). С. 21–32. (*Ulrich's Periodicals Directory*).

5. **Мигович І.В.** Redefining the System of Higher Education in Ukraine Within the Context of the Internationalization Process: Practical Rationale. *Science and Education A New Dimension*. Pedagogy and Psychology. 2018. V. 70 (170). P. 36–39. (*Index Copernicus International / Ulrichs Web Global Serials Directory*).

6. **Мигович І.В.** Internationalization Process as a Way to Ensure Quality of Higher Education in Ukraine. *Education and Pedagogical Sciences*. 2018. № 1 (168). С. 17–25. (*Ulrich's Periodicals Directory*).

7. **Мигович І.В.** Теоретичні засади дослідження систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2018. № 1 (315). Ч.2. С. 131–138.

8. **Мигович І.В.** Інституційний рівень інтернаціоналізації системи вищої освіти в Польській Республіці (на матеріалі аналізу роботи Варшавського університету). *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2018. № 8 (322). Ч. 1. С. 197–207.

9. **Мигович І.В.** Політика інтернаціоналізації класичного університету як шлях до конкурентоспроможності національної системи вищої освіти. *Наук. вісн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського*. Педагогічні науки. 2018. № 5 (124). С. 14–21. (*Index Copernicus International / ICI Journals Master List*).

10. **Мигович І.В.** Strategic Management of Czech Higher Educational Institutions in Frames of Internationalization. *Наук.-пед. журн. "ОБПІІ" : Івано-Франк. обл. інст. післядип. пед. освіти.* 2018. № 2 (47). С. 38–42.

11. **Мигович І.В.** Інституційний аспект трансформації національної системи вищої освіти Словацької Республіки (на матеріалі роботи Університету імені Коменського в Братиславі). *Вісн. Черкаського ун-ту. Педагогічні науки.* 2018. № 12. С. 62–74.

12. **Мигович І.В.** Система менеджменту класичного університету відносно інституційної політики інтернаціоналізації. *Humanitarium. Педагогіка.* 2019. Т. 45. Вип. 2. С. 73–79.

13. **Мигович І.В.** Мобільність як компонент та основа національної політики інтернаціоналізації систем вищої освіти країн Східної Європи. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2019. № 1 (324). С. 215–231.

14. **Мигович І.В.** Qualitative Aspect of Internationalization in Ukrainian Higher Education. *Journal of Vasyl Stefanyuk Precarpathian National University. Series of Social and Human Sciences : Pedagogy.* 2019. 6 (1). С. 113–120. (*Index Copernicus International / ICI Journals Master List*).

15. **Мигович І.В.** International Mobility as a Means of Ensuring Inclusive Global Higher Education Space. *Advanced Education.* 2019. Вип. 12. С. 80–86. (*ESCI (Web of Science) / Index Copernicus International*).

16. **Мигович І.В.** Функціональний потенціал експорту освітніх послуг тимчасово переміщених закладів вищої освіти України. *Education and Pedagogical Sciences.* 2019. № 1 (170). С. 13–24. (*Ulrich's Periodicals Directory*).

17. **Мигович І.В.** Українська система вищої освіти у складі Східноєвропейського освітнього простору: концептуальні засади становлення, розвитку, функціонування. *Science and Education A New Dimension. Humanities and Social Sciences.* 2019. VII (33). 199. С. 39–44. (*Index Copernicus International / Ulrichs Web Global Serials Directory*).

18. **Мигович І.В.** New Realia of East-Ukrainian Education Internationalization: Provision of Technical and Vocational Training, Including Skill Development For Adults' Re-Deployment. *Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology.* 2019. VII (83). 203. С. 23–26. (*Index Copernicus International / Ulrichs Web Global Serials Directory*).

19. **Мигович І.В.** The Peculiarities of Professional Training at Higher and Vocational Education Institutions of the Eastern Part of Ukraine Within the Context of Internationalization Process (Donetsk Oblast Case). *Наук.-пед. журн. "ОБПІІ" : Івано-Франк. обл. інст. післядип. пед. освіти.* 2019. № 2. С. 38–46.

20. **Мигович І.В.** Стратегічні домінанти інституційного менеджменту в контексті освітньої інтернаціоналізації (за підсумком аналізу інституційної політики інтернаціоналізації Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського). *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2019. № 3 (331). С. 201–211.

21. **Мигович І.В.** Підприємницька компетентність в контексті інтернаціоналізації національних систем вищої освіти: інституційний рівень. *Збірн. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту.* 2019. Вип. 3. С. 137–149.

22. **Мигович І.В.** Інституційний вектор інтернаціоналізації національної

системи вищої освіти Словачької Республіки: національні університети Словаччини та програми міжнародного співробітництва Європейського Союзу. *Наук. вісн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського*. Педагогічні науки. 2019. № 4 (129). С. 122–136. (*Index Copernicus International / ICI Journals Master List*).

23. **Мигович І.В.** Формування глобальної компетентності через академічну мобільність як форму інтернаціоналізації системи вищої освіти на інституційному рівні. *Інноваційна педагогіка*. 2019. 3 (19). С. 39–46. (*Index Copernicus International*).

24. **Мигович І.В.** Вплив процесу інтернаціоналізації на якість надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності в сфері вищої освіти. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова*. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. № 73. С.10–15. (*Index Copernicus International*).

25. **Мигович І.В.** Slovak System of Higher Education in its Connection to Society's Transformations: Transition from Medieval Times to XXI Century European Integration. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Series of Social and Human Sciences : Pedagogy*. 2020. Vol. 7. No. 1. P. 134–143 (*Index Copernicus International / ICI Journals Master List*).

26. **Мигович І.В.** The Impact of the ERASMUS+ Programme on the Internationalization of Higher Education in Ukraine. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2020. № 2 (333). Ч. 1. С. 28–38.

27. **Мигович І.В.** Poland's Higher Education System within the Context of Internationalization. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. збірн. наук. праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка*. 2020. № 2. С. 15–23. (*Index Copernicus International; Info Base Index; Open Academic Journals Index; Scientific Indexing Services, Inno Space; Cite Factor*).

Наукові праці апробаційного характеру

28. **Мигович І.В.** Інтернаціоналізація як фактор впливу щодо трансформації систем вищої освіти країн Східної Європи. Міжнародна науково-практична конференція „Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори”, 16–17 листопада 2017 р. ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, Старобільськ. С. 179–186.

29. **Мигович І.В.** Redefining the System of Higher Education in Ukraine Within the Context of the Internationalization Process: Practical Rationale. Наукова та професійна конференція *Humanities and Social Sciences in the Era of Globalization – 2018*, 27 травня 2018 р. *Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, Budapest*. С. 36–39.

30. **Мигович І.В.** Українська система вищої освіти у складі Східноєвропейського освітнього простору: концептуальні засади становлення, розвитку, функціонування. Наукова та професійна конференція *Humanities and Social Sciences in the Era of Globalization – 2019*, 04 червня 2019 р. *Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, Budapest*. С. 39–44.

31. **Мигович І.В.** New Realia of East-Ukrainian Education Internationalization: Provision of Technical and Vocational Training, Including Skill Development For Adults' Re-Deployment. *Humanities and Social Sciences in the Era of Globalization – 2019*, 31 серпня 2019 р. *Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, Budapest*. С. 39–44.

Eastern Europe, Budapest. С. 23–26.

32. **Мигович І.В.** Internationalization of Higher Education in Eastern Europe and Ukraine at the end of the 20th – beginning of the 21st Centuries. *The Challenges of Academia in the Modern Digital World*, 3–5 жовтня 2018 р. Ariel University, Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. С. 23–24.

33. **Мигович І.В.** National Policies for Higher Education Internationalization. IV Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки та психології „Педагог в інклюзивному просторі: траєкторія фахової самоактуалізації”, 08 листопада 2018 р. ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди”, Ін-т спец. педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. С. 11–13.

34. **Мигович І.В.** Effects of Mobility on the skills and Employability of Students. I Всеукраїнський науково-практичний семінар „Технології STEA-освіти на допомогу Новій українській школі”, 22 листопада 2018 р. МОН України, ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди”, Інститут модернізації змісту освіти НАПН України. С. 34–35.

35. **Мигович І.В.** Менеджмент діяльності класичного університету в контексті реалізації інституційної політики інтернаціоналізації. *X Міжнародна науково-практична конференція „Сучасна гуманітаристика”*, 11–13 лютого 2018 р. ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди”. С. 68–75.

36. **Мигович І.В.** До питання взаємозв'язку процесу інтернаціоналізації та якості у сфері вищої освіти. Науково-практична конференція „Психологія і педагогіка: актуальні питання”, 10–11 квітня 2020 р. Східноукраїнська організація „Центр педагогічних досліджень”. С. 27–30.

Мигович І.В. **Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття.** – Дисертація у формі монографії.

Дисертація у формі монографії на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук (доктора наук) за спеціальністю 011 – „Освітні, педагогічні науки” (13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки). – Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Старобільськ, 2020.

У роботі обґрунтовано теоретичні й практичні засади процесу інтернаціоналізації та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття; окреслено тенденції й перспективи подальшого розвитку національних систем вищої освіти країн з урахуванням наявного досвіду їхньої інтернаціоналізації. Емпіричний аналіз зосереджено на чотирьох країнах Східної Європи – Польській, Чеській, Словацькій Республіках та Україні. На підставі компаративного міждисциплінарного аналізу досліджуваної проблеми взаємозв'язку та почасті впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття визначено основні її аспекти: ідентифіковано нормативно-правове забезпечення процесу інтернаціоналізації

в європейській вищій освіті; окреслено пострадянські тенденції розвитку національних систем вищої освіти країн Східної Європи; визначено особливості впливу політичних сил на трансформаційні процеси в національних системах вищої освіти країн Східної Європи; схарактеризовано законодавче та нормативно-правове підґрунтя функціонування окремих форм процесу інтернаціоналізації в східноєвропейській вищій школі (мобільність студентів, закордонні стажування викладачів, надання освітніх послуг іноземним громадянам тощо); розглянуто ресурсне забезпечення процесу інтернаціоналізації в закладах вищої освіти країн Східної Європи (нормативне, фінансове, кадрове, інформаційне); обґрунтовано динаміку розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: процес інтернаціоналізації, національна система вищої освіти, національний заклад вищої освіти, країни Східної Європи, компаративний аналіз, європейська освітня реструктуризація.

Мигович И.В. Процесс интернационализации и его влияние на трансформацию национальных систем высшего образования стран Восточной Европы конца ХХ – начала ХХІ века. – Диссертация в форме монографии.

Диссертация в форме монографии на соискание ученой степени доктора педагогических наук (доктора наук) по специальности 011 – „Образовательные, педагогические науки” (13.00.01 – общая педагогика, история педагогики). – Государственное учреждение „Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”, Старобельск, 2020.

В работе обоснованы теоретические и практические основы процесса интернационализации и его влияния на трансформацию национальных систем высшего образования стран Восточной Европы конца ХХ – начала ХХІ века; обозначены тенденции и перспективы дальнейшего развития национальных систем высшего образования стран с учетом имеющегося опыта их интернационализации. Эмпирический анализ сосредоточен на четырех странах Восточной Европы – Польской, Чешской, Словацкой Республиках и Украине. На основании компаративного междисциплинарного анализа исследуемой проблемы взаимосвязи и отчасти влияния процесса интернационализации на трансформацию национальных систем высшего образования стран Восточной Европы периода конца ХХ – начала ХХІ века определены основные ее аспекты: идентифицировано нормативно-правовое обеспечение процесса интернационализации в европейском высшем образовании; очерчены постсоветские тенденции развития национальных систем высшего образования стран Восточной Европы; определены особенности влияния политических сил на трансформационные процессы в национальных системах высшего образования стран Восточной Европы; охарактеризованы законодательные и нормативно-правовые основы функционирования отдельных форм процесса интернационализации в восточноевропейской

высшей школе (мобильность студентов, зарубежные стажировки преподавателей, предоставление образовательных услуг иностранным гражданам и т.п.); рассмотрено ресурсное обеспечение процесса интернационализации в учреждениях высшего образования стран Восточной Европы (нормативное, финансовое, кадровое, информационное); обоснована динамика развития интернационализации национальных систем высшего образования стран Восточной Европы периода конца XX – начала XXI века.

Ключевые слова: процесс интернационализации, национальная система высшего образования, национальное учреждение высшего образования, страны Восточной Европы, компаративный анализ, европейская образовательная реструктуризация.

Myhovich I.V. The Process of Internationalization and Its Impact on the Transformation of National Higher Education Systems in Eastern Europe in the late XX – early XXI century. – Dissertation in the form of monograph.

Dissertation in the form of monograph for Doctor of Pedagogical Sciences (Doctor of Sciences) degree on specialty 011 – „Educational, Pedagogical Sciences” (13.00.01 – General Pedagogy, History of Pedagogy). – State institution „Luhansk Taras Shevchenko National University”, Starobilsk, 2020.

The research reveals the main ways of transformation of higher education systems of Eastern European countries in the context of the process of internationalization. The process of internationalization has been viewed as the process of cooperation with state authorities, university leaders, faculty and students from different countries to support the international component of higher education. After having analyzed the changes in the systems of higher education in Eastern Europe from 1991 up to the present, it has been noted that the process of internationalization is the factor that influences the transformation of the higher education system towards the modernization of the basic structural elements of national education system, updating of content and training technologies, improvement of the quality of education in the context of growing needs of labor market, monitoring and creative use of pedagogical experience of foreign countries.

It has been stated that the essence of reforms in higher education in the countries of Eastern Europe is to implement measures to improve quality of educational services. New legislative acts include changes in the organization and management of research and higher education, which led the way to internal reforms in HEIs. Educational legislation of these countries became supported by a number of laws ensuring the democratization of education and research management. These laws provide higher education institutions with greater autonomy in terms of teaching and research, allow them to make independent decisions regarding their tasks and ways of their implementation, both at the general university level and at the level of the main structural divisions. All this has been enhanced by the process of internationalization and has led to the intensification of many of its aspects in the national systems of higher education in the countries of Eastern Europe.

The empirical analysis has been carried out with Polish, Czech, Slovak Republics and Ukraine as the objects of the analysis. Corresponding national contexts of internationalization of higher education in the study have been outlined through the prism of the whole East European, where the end of the XX - beginning of the XXI century can be named as the period of transformations in socio-political life of the countries and as the period of convergence of national higher education systems. It has been emphasized that with the establishment of EHEA in the context of the integration of European education systems internationalization is one of the priority directions for reforming national higher education systems; it promotes greater access to higher education for representatives of different countries; universalization of diverse knowledge; enhancement of international cooperation at national and institutional levels; enhancement of academic mobility; orientation of education to the realities of the globalized world of the XXI century with the active development of public-private partnerships in education, etc.

It can be concluded that the analysis of East European experience of national higher education internationalization with the aim to further implement its elements in the structure of Polish, Czech, Slovak, Ukrainian higher education will facilitate the development of new ideas and approaches to training specialists and will create opportunities and mechanisms for enhancement of quality of national higher education systems. The research states that the accession of Eastern European countries to the European Union has given them new opportunities to develop national higher education and has ensured active participation in EU-funded international research and education programmes, access to EU funds for developing educational infrastructure and improving the quality of education. As a result, national higher education institutions (HEIs) in Eastern Europe have experienced an influx of foreign students and have shown an increase in student and staff outcoming mobility. This situation, in turn, has created competition in the field of international student recruitment and attraction of external funding in the field of research and innovation.

Key words: Internationalization Process, National Higher Education System, National Higher Education Institution, Eastern Europe Countries, Comparative Analysis, European Educational Restructuring.

Підписано до друку 09.09.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим. Замов. № 20/25.

Надруковано з готового оригінал-макета
Видавець і виготовлювач
ФОП Пронькіна Катерина Володимирівна
Свідоцтво про реєстрацію: В00 № 959630.
вул. Гушенка, буд. 14, м. Лисичанськ, 93110
тел.: +38 (066) 332 10 55
e-mail: pronkinakati@gmail.com